

KANDIDATUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
AKADEMIN FÖR BIBLIOTEK, INFORMATION, PEDAGOGIK OCH IT
2015:9

Det svenska folkbibliotekets tillgänglighetsarbete
En undersökning om folkbibliotekets inkluderande verksamhet för äldre
med funktionsnedsättningar

CAMILLA EKEGREN

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© **Författaren**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: Det svenska folkbibliotekets tillgänglighetsarbete
En undersökning om folkbibliotekets inkluderande verksamhet för äldre med funktionsnedsättningar.

Engelsk titel: Accessibility at Swedish public libraries
An investigation into public libraries including activities for the elderly with disabilities.

Författare: Camilla Ekegren

Färdigställt: 2015

Abstract: Public libraries in Sweden shall include all visitors in the library activities. When studying public libraries in small to medium sized municipalities and the accessibility they provide in terms of both physical and technical aids, it is not always clear if and how this inclusion is achieved.

The purpose of this thesis is to investigate if and to what extent Swedish public libraries fulfill their ambition to abide by the legislation regarding the inclusion of library visitors with special needs, first and foremost with focus on elderly patrons with various disabilities.

The method of the study is quantitative and the empiric results were collected through an online survey. The survey questionnaire was sent to respondents in administrative positions at the public libraries of thirty-four municipalities located in the proximity of Sweden's three largest cities.

The theoretical framework used to investigate how the public libraries work to include elderly patrons with disabilities is the four-space model developed by Casper Hvenegaard Rasmussen, Henrik Jochumsen and Dorte Skot-Hansen. The results show that Swedish public libraries largely abide by the legislation in the matter of inclusion, that they have implemented ways of including all their patrons in their everyday work and that they generally succeed in communicating with their elderly patrons with disabilities.

Nyckelord: Folkbibliotek, Äldre biblioteksanvändare, Funktionsnedsättningar, Tillgänglighet, Kvantitativ studie, Innanförskap, Webbenkät

Innehållsförteckning	
1 Inledning	4
2 Bakgrund	5
2.1 Funktionsnedsättning	5
2.2 Folkbibliotekets inkluderande perspektiv	6
2.3 Lagar, konventioner, riktlinjer och strategier för hindersminskning	7
2.4 Sammanfattning	9
3 Problemformulering/Syfte	
3.1 Problemformulering	9
3.2 Syfte & Frågeställningar	9
3.3 Avgränsningar	10
4 Tidigare forskning och litteratur	10
4.1 Äldre och välbefinnande, kultur för hälsa	11
4.2 Äldre och utanförskap, folkbibliotekets arbete för delaktighet	12
4.3 Sammanfattning	14
5 Teori	
5.1 The four spaces – a new model for the public library	15
5.2 Tillämpning av teori	16
6 Metod och Urval	
6.1 Metod	17
6.2 Design	18
6.3 Urval	18
6.4 Tillvägagångssätt och forskningsetik	19
6.5 Validitet, Generalisering, Reliabilitet och Replikation	19
7 Resultat och Analys	
7.1 Resultat	20
7.1.1 Tillgänglighet och styrdokument	21
7.1.1.1 Reflektion	23
7.1.2 Utbildning i teknik och hjälpmedel	23
7.1.2.1 Reflektion	24
7.1.3 Mjuka värden, kommunikation, behov och önskemål	24
7.1.3.1 Reflektion	26
7.1.4 Prioriteringar, användare och grupper	26
7.1.4.1 Reflektion	27
7.1.5 Kultursatsningar, framtiden & avslutande respondentkommentarer	27
7.1.5.1 Reflektion	28
7.2 Analys	28
7.2.1 Systemintegration	29
7.2.2 Socialintegration	31
8 Slutsats	32
9 Förslag till fortsatt forskning	33
Källförteckning	34
Bilaga 1 Personligt brev	37
Bilaga 2 Webbenkät	38

1 Inledning

Det allmänna folkbiblioteksväsendet i Sverige ställs varje dag inför utmaningar. En av de utmaningarna handlar om att erbjuda alla sina användare det de efterfrågar. För vissa användare kan det innebära en extra utmaning att ta del av bibliotekets utbud av litteratur, media, kultur, service och information. En av dessa grupper består bland annat av äldre personer med olika former av funktionsnedsättningar som nedsatt hörsel, syn, rörelseförmåga och minnesbegränsningar; nedsättningar i bland annat kroppsliga funktioner som gör att de är beroende av extra anpassningar för att kunna ta del av folkbibliotekets utbud. Även okunskap kan skapa begränsningar. Det som samhället idag räknar som normala vardagskunskaper, kunskap kring användningen av den teknik som är normen för inhämtning och hantering av information. Okunskap och ovana kring användningen av den moderna tekniken kan utgöra ett hinder i vardagen. Olika former av begränsningar som gör att de i mötet med omgivningens förväntningar och förutsättningar upplever sina nedsättningar som funktionshinder och som riskerar att leda till ett utanförskap.

Folkbibliotekets traditioner och värdegrunder skapar en utmärkt utgångspunkt för verksamhetens inkluderande och tillgänglighetsfrämjande förhållningssätt för gruppen äldre med funktionsnedsättningar. Folkbiblioteket har sedan länge en självklar plats i lokalsamhället, med en stabil grund genom ett stort förtroende och låga trösklar vars verksamhet förstärks genom lagar och riktlinjer i exempelvis Bibliotekslagen (SFS 2013:801).

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla. (SFS 2013:801 §2)

Min undersökning handlar främst om hur ett antal företrädare för ett urval svenska folkbibliotek ser på sitt eget arbete och engagemang för att aktivt inkludera de äldre med funktionsnedsättningar i litteratur-, kultur- och samhällsgemenskapen. Jag kommer även att studera hur folkbiblioteket bidrar till att ge den ökande gruppen äldre i Sverige en god möjlighet till informationskompetens, bildning och upplysning oavsett förutsättningar och eventuella personliga funktionsbegränsningar.

Anledningen till varför jag valt just folkbiblioteket och dess inkluderande verksamhet för de äldre med funktionsnedsättningar handlar om att jag under mina studier inom biblioteks- och informationsvetenskap vid ett flertal tillfällen haft möjlighet att delta i en socialbibliotekaries dagliga arbete. Jag fick då närvara vid utbildning i digitalteknik för äldre med och utan funktionshinder och fick möjlighet att intervjua personer inom kommunen och folkbiblioteket ansvariga för olika stöd- och utbildningsprogram för äldre. Den verklighet jag såg vid auskultationer, bokleveranser med hembesök och intervjuer gav mig en inblick i hur viktig tillgänglighet, kunskap, delaktighet och kommunikation är för den inkluderande verksamheten som folkbiblioteket erbjuder sina äldre användare med funktionshinder.

2 Bakgrund

Vikten av folkbiblioteket som kultur-, litteratur- och samhällsarena för personer i åldersgruppen 65-85 år är tydlig. Lars Höglund beskriver i *Bibliotek och demokratiska möten* att resultaten i SOM-institutets rapport från 2009, visar på att 18 % av de tillfrågade i åldersgruppen svarar att de senaste halvåret hade tagit del av kulturevenemang, 45 % hade lånat skönlitteratur, 24 % hade sökt information och fakta och 28 % hade träffat vänner och bekanta på biblioteket (2010, s. 347). Det svenska allmänna folkbiblioteket är en statligt och kommunalt finansierad verksamhet vars huvudman är kommunen. All kommunal verksamhet i Sverige har nationella och internationella lagar, konventioner och riktlinjer såväl som lokala föreskrifter och kommunala styrdokument att följa. Den svenska bibliotekslagen (SFS 2013:801) föreskriver att det ska finnas ett folkbibliotek i varje kommun och att de ska vara tillgängliga för alla och anpassade till användarnas behov. Bibliotekslagen (SFS 2013:801) stipulerar även att folkbibliotekets uppdrag omfattar bland annat att ägna särskild uppmärksamhet åt prioriterade grupper, en av de prioriterade grupperna är personer med funktionsnedsättningar.

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning, bland annat genom att utifrån deras olika behov och förutsättningar erbjuda litteratur och tekniska hjälpmedel för att kunna ta del av information. (SFS 2013:801 §4)

2.1 Funktionsnedsättning

Begreppet funktionsnedsättning är brett och till stor del tolkningsberoende. Nationalencyklopedin ger följande utförliga förklaring av begreppet funktionsnedsättning:

En begränsning av en persons fysiska eller psykiska förmåga att fungera som självständig individ och att utöva önskade aktiviteter. Problemen kan vara medfödda, vara resultat av sjukdom eller olycksfallsskada eller orsakas av funktionsstörningar förknippade med hög ålder. (NE 2014).

I Sverige har ca 115 000 personer en funktionsnedsättning i form av syn-, hörsel-, rörelse- eller utvecklingsnedsättning (NE 2014). Mörkertalet är troligtvis stort då nedsättningar i kroppsliga funktioner vid en ökad ålder är ett vedertaget faktum. Enligt Statistiska centralbyrån har Sverige en åldrande befolkning där andelen äldre, 65 år och uppåt, har ökat från 13,4 % till 19,4 % mellan åren 1968 och 2013 (SCB, regional statistik 2014). Socialstyrelsen beskriver att så stor del som 80 % i åldern 75-84 år uppger att de har ett funktionshinder men att många av dem upplever sin hälsa som ganska god (Kunskapsguiden, 2014).

Enligt Världshälsoorganisationen (WHO), FN:s fackorgan för hälsofrågor, är funktionshinder ett samlingsbegrepp för olika former av nedsättningar och begränsningar, huvudsakligen gällande kroppsfunktioner eller aktivitetsbegränsningar. Funktionshinder handlar enligt WHO om hur väl en person kan utföra en uppgift eller handling. Funktionshinder handlar även om begränsningar i deltagande, vilket beskrivs som ett funktionshinder upplevt vid engagemang i olika livssituationer. WHO beskriver funktionshinder som en begränsning som handlar om människors hälsa samt kroppsliga svårigheter som kan uppkomma vid interagerandet mellan individen och samhället i vilket personen lever och verkar. Genom insatser för att avlägsna miljömässiga och sociala hinder övervinns svårigheter som personer med funktionshinder kan ställas inför (WHO, Disabilities 2014).

I artikeln *Äldre har fått fler hälsoproblem, men klarar vardagen bättre* (2013) beskriver Stefan Fors, Carin Lennartsson, Neda Agahi, Marti G Parker och Mats Thorslund, att de äldre i samhället utgör en allt större del av befolkningen sett både till antal och andel samtidigt som vi lever längre (s. 1). Artikeln baseras på en intervjustudie kring hälsoutvecklingen hos äldre i en ålder över 77 år i Sverige. Fors et al. beskriver hur data från SWEOLD (Undersökningen om äldres levnadsvillkor, utförlig presentation se s. 11) visar att hälsoförsämringarna under perioden 1992-2011 var påtagliga vid de uppmätta resultaten gällande nedsatt mobilitet, nedsatt funktionsförmåga och psykologiska besvär (s. 1-2). Samtidigt visar siffrorna på att intervjupersonernas självskattade hälsotillstånd och fysiska funktionsförmåga inte förändras under samma period. Fors et al. konstaterar med försiktighet att de som uppger att de behöver hjälp med sina grundläggande vardagliga aktiviteter under perioden 1992-2011, till och med har minskat (s. 3).

2.2 Folkbibliotekets inkluderande perspektiv

Folkbibliotekets historia i Sverige börjar i mitten av 1800-talet i mindre skala genom arbetar-, församlings-, studiecirkelsbibliotek och läsestugor. Vid 1900-talets början förändrades den många gånger exkluderande verksamheten till den form av allmänna biblioteksverksamhet som vi i Sverige har idag. Valfrid Palmgren var en av de pådrivande krafter som bidrog till förändringen från exkluderande till inkluderande. Kerstin E. Wallin beskriver i texten Valfrid Palmgren – kvinnlig visionär på KB (1998, s. 327ff) hur Palmgren efter en studieresa år 1907 i Amerikas Förenta stater, där hon studerade biblioteksvetenskap med inriktning på bland annat folkbibliotek, skapade grunden till en ny form av biblioteksverksamhet. Den biblioteksverksamhet Palmgren studerade och tog med sig influenser av handlar om litteratur tillgänglig för alla, samt bibliotek fristående från kyrka och marknad. Palmgren ansåg att böcker var lösningen på sociala problem. De fria och allmänna biblioteken skapade en ökad delaktighet i samhället genom folkbildning och kulturförmedling såsom läskunnighet och därmed en möjlighet kunna verka för och påverka skapandet och utvecklingen av ett demokratiskt samhälle.

Under 1950-talet lades fokus på uppsökande verksamhet. Joacim Hansson skriver i boken *Det lokala folkbiblioteket: förändringar under hundra år* (2005) hur utvecklingen av olika former av uppsökande verksamhet grundlade det sociala biblioteket samt de sociala bibliotekariernas arbete. Det sociala bibliotekets huvuduppgifter låg utanför biblioteksbyggnaden, i samhället, där socialbibliotekarierna missionerade kring läsning och god kultur för de kulturellt underprivilegerade (s. 24). Folkbiblioteket har de senaste 100-åren genomgått flera paradigmskiften, från förmyndarmodell och systemfokus till en partipolitisk modell, en samspelsmodell där användarna och kommunikation är i fokus. Tillgänglighet, delaktighet och placering i samhället är dagens ledord inom folkbiblioteket. Mikael Stigendal beskriver i *Biblioteket i samhället: en gränsöverskridande mötesplats?* (2008) hur folkbiblioteket har en roll som ett stabilt nav i lokalsamhället, att vara ”Ett litet vardagsrum i staden för alla” (s.18). Biblioteket som verkar med medborgarna i sitt samhälle genom att motverka utanförskap och aktivt verka för innanförskap och integrering, blir en plats för möten med låga barriärer och svag maktutövning (s. 96-97). Folkbibliotekets värdegrund utgår till stor del från bemötandet av användarna. Genom att bemöta användarna med intresse, med en vilja att stötta utan förutfattade meningar tillsammans med en bred syn på kunskap, ett aktivt tillgodogörande, lust och motivation skapas ett inkluderande förhållningssätt (s.77ff). Lars Höglund skriver i *Bibliotek och demokratiska möten* (2010) hur användningen av folkbiblioteket som en arena för kultur och möten framträder hos folkbiblioteksanvändare över 65 år.

De vanligaste aktiviteterna för åldersgruppen är förutom lånat olika former av litteratur, ”Tagit del av kulturevenemang”, ”Annan aktivitet” och ”Träffat vänner/bekanta” (s. 349). Höglund avslutar med ett konstaterande som ger en positiv indikation på framtiden. Bilden som målas upp beskriver även en stor del av folkbibliotekets värdegrund.

Att digitala informationstjänster expanderar parallellt med fler kulturaktiviteter och mänskliga möten understryker bibliotekens olika roller. Det tycks finnas rum för såväl digital information som traditionella böcker och mänskliga möten både på biblioteken och utanför. (*Bibliotek och demokratiska möten*, 2010, s. 355)

Det svenska folkbiblioteket har sedan början av 1900-talet via pionjärer inom biblioteksområdet som Valfrid Palmgren, verkat för ett utökat innanförskap och samtidigt aktivt arbetat för ett minskat utanförskap. Delaktighet och det inkluderande förhållningssättet utgår från både lagar och regler men även från en värdegrund och traditioner som står för tillgänglighet och öppenhet för alla. Mikael Stigendal beskriver olika former av innanförskapet med hjälp av sociologen David Lockwoods integrationssystem (2008, s.49ff, 95-96). Enligt uppslagsverket *A dictionary of sociology* (2009) delar Lockwood in integrationen i två delar. Det mänskliga interagerandet, relaterandet mellan individer i ett samhälle beskriver han som socialintegration. Medan relationen mellan delar av ett samhälle eller ett socialt system beskrivs som systemintegration (s. 361). Stigendal jämför systemintegration med en form av hårt innanförskap (2008, s.49ff, 95-96). Det hårda innanförskapet handlar om att vara faktiskt, fysiskt delaktig. Funktionsnedsättningar av fysisk karaktär är ett utanförskap som vanligtvis går att minska genom förändringar i den fysiska miljön tillsammans med tekniska hjälpmedel skapas tillgänglighet och fysisk delaktighet, innanförskap. Den mjuka integrationen, det som Lockwood beskriver som social integration, handlar om mening, att känna sig delaktig vilket enligt Stigendal utgår från bibliotekets människosyn kännetecknad av öppenhet och intresse för andra. Genom att aktivt verka för både den hårda och mjuka integrationen skapar folkbiblioteket ett innanförskap för sina äldre användare med funktionsnedsättningar.

2.3 Lagar, konventioner, riktlinjer och strategier för hindersminskning

Alla människors rätt till frihet, lika värde och rättigheter, människovärde, kulturell och personlig utveckling samt möjligheten att ta del av vetenskapens framsteg och dess förmåner står skrivet i Förenta Nationernas (FN) allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (artikel 1, 22, 27). FN:s Konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (CESCR) och Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR) som Sverige anslutit sig till beskriver allas lika rätt till medborgerliga och politiska rättigheter, rätten till att fritt fullfölja sin sociala och kulturella utveckling. Sverige anslöt sig till FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (ICRPD) i januari 2009 (SOU 2009:36).

I den svenska kommunallagen (SFS 1991:900) står att läsa att kommunen är skyldiga att behandla sina medlemmar, de som är skrivna i kommunen, lika om inte sakliga skäl till annat finns. Kommunen själva har hand om angelägenheter av allmänt intresse anknutet till kommunens område (kap.2 §1, §2). I socialtjänstlagen (SFS 2001:453) finns beskrivet hur kommunen är ansvarig för de äldre och funktionshindrade gällande service, stöd och hjälp. I lagen finns också beskrivet att ett samarbete mellan Socialtjänst, Socialnämnd, Kommun och Landsting, andra samhällsorgan och organisationer ska ske vid planeringen och insatser för de äldre och funktionshindrade (5 kap. Särskilda bestämmelser för olika grupper, Äldre människor §4-§6, Människor med funktionshinder §7-§8a). I socialtjänstlagen går även att

läsa följande ”Socialnämnden ska verka för att äldre människor får möjlighet att leva och bo självständigt under trygga förhållanden och ha en aktiv och meningsfull tillvaro i gemenskap med andra.” (§4).

I januari 2014 trädde en ny svensk Bibliotekslag (SFS 2013:801) i kraft, i lagtexten framgår att varje kommun ska ha ett folkbibliotek, tillgängligt för alla och anpassat till användarnas behov. I texten beskrivs även hur folkbiblioteken särskilt ska främja läsning och tillgång till litteratur oavsett publiceringsform (§6, §7, §9). Paragraferna i kommunallagen går att sätta i direkt samband med bibliotekslagen gällande bemötande av biblioteksanvändare och biblioteket som en kommunal verksamhet. Folkbibliotekets uppdrag omfattar även att verka för en ökad kunskap kring informationstekniks användning för ”kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet”(§7). I bibliotekslagen framkommer även att kommuner och landsting ska anta en biblioteksplan (§17). I biblioteksplanen ska bibliotekets samarbete med de olika kommunala förvaltningarna, utbildning-, kultur-, vård- och samhällsfunktionssektorn, tydligt framgå, vilket innebär allt från museer, skolbibliotek och service till personer med funktionsnedsättningar. Biblioteksplanen reglerar och beskriver hur kommunen ska verka för ett inkluderande förhållningssätt.

Lagarna kompletterar varandra men kommunallagen har en högre verkningsgrad än bibliotekslagen som är en ramlag. Kungliga biblioteket är kontrollorgan för efterföljandet av bibliotekslagen och beskriver i skriften Biblioteksplan 2.0 (2013, s. 6) hur avsaknaden av detaljer i bibliotekslagen gör att tolkningen av den är relativt öppen. Skillnaderna i den lagliga verkningsgraden mellan kommunallagen och bibliotekslagen, samt bibliotekslagens relativa tolkningsfrihet gör att ett stort ansvar läggs på de styrande i kommunen att själva tolka och se till kommunen och dess invånares bästa.

Karin Åslund, Handisam, Myndigheten för handikappolitisk samordning beskriver i sin rapport *Hur är läget i kommunerna? Uppföljning av funktionshindersfrågorna 2012* (2012) hur viktig kommunernas roll är, i skapandet av goda förutsättningar för delaktighet och jämlikhet för personer med funktionsnedsättningar. Åslund poängterar bland annat att en ökad delaktighet i kulturlivet till stor del handlar om ”ett långsiktigt arbete för hållbarhet – ett samhälle för alla” (s. 7). Fakta visar att inom sektorn för kultur och fritid är biblioteket den institution med bäst tillgänglighet, 95 % av kommunerna har fysiskt tillgängliga bibliotek (s.21). Handisam, Myndigheten för handikappolitisk samordning byter under 2014 namn till Myndigheten för delaktighet, MFD men har ett fortsatt fokus på funktionshinderspolitiken och delaktighet i samhället för alla oavsett funktionsförmåga.

År 2011 beslutade regeringen om en nationell strategi, vilket beskrivs i *En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken 2011-2016* (KUR 2011/3799). Kulturrådet, en myndighet under Kulturdepartementet, har som en av flera myndigheter fått i uppdrag av regeringen att övervaka och vara rådgivande i genomförandet av strategin. De inriktningsmål som regeringen och Kulturrådet har ställt upp återfinns i *Ökad tillgänglighet till kultur för personer med funktionsnedsättning mål och handlingsplan 2011–2016* (2011). De uppställda målen omfattar bland annat förbättrade möjligheter för personer med funktionsnedsättning att delta i kulturlivet och att alla statsbidragsfinansierade kulturinstitutioner ska ha en handlingsplan för ökad tillgänglighet senast 2013, samt ”ska ha åtgärdat enkelt avhjälpna hinder senast 2016” (s. 1). I flertalet skrifter och genom olika projekt bidrar Kulturrådet med information och förslag på metoder och åtgärder, vilka bland annat omfattar det viktiga

samarbetet mellan verksamheter och institutioner för en ökad tillgänglighet för personer med funktionsnedsättningar.

2.4 Sammanfattning

Vikten av folkbiblioteket som mötesplats, användningen av folkbiblioteket samt en god fysisk tillgänglighet för de äldre i Sverige är väl befast i olika studier och rapporter. Mycket av folkbibliotekets arbete för delaktighet och det inkluderande perspektivet grundas i en traditionell värdegrund samt lagar och konventioner. Stora krav ställs på de enskilda kommunerna såväl som på folkbiblioteket att följa lagar och krav och samtidigt se till tillgänglighet och delaktighet för alla kommunmedborgarna. Kommunikation och information tillsammans med gränsöverskridande samarbete kan vara olika vägar för folkbiblioteket att möta krav och önskemål från sina äldre och funktionsnedsatta användare.

3 Problemformulering/ Syfte

3.1 Problemformulering

Enligt Bibliotekslagen (SFS 2013:801) ska varje kommun ha ett folkbibliotek (§6). Folkbibliotekets uppdrag omfattar bland annat att verka för samhällsutveckling, främja litteraturens ställning, öka intresset för bildning och utbildning. Uppdraget omfattar även att öka intresset för kulturell verksamhet i övrigt (§2). Folkbiblioteket ska vara tillgängligt för alla och anpassat till användarnas behov (§6). Det återfinns även tydliga riktlinjer i bibliotekslagen gällande personer med funktionsnedsättningar, folkbiblioteket ska ”utifrån deras olika behov och förutsättningar erbjuda litteratur och tekniska hjälpmedel för att kunna ta del av information.” (§4). Kan folkbiblioteket möta upp behov och önskemål gällande en specificerad grupp bestående av äldre användare med funktionsnedsättningar? Uppfyller folkbiblioteket sitt uppdrag att vara tillgängligt för alla, även för den specifika gruppen äldre med funktionsnedsättningar?

3.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med min forskning är att undersöka hur ett mindre antal svenska folkbibliotek, utifrån sina företrädares uppfattningar, uppfyller sina uppdrag gällande tillgänglighet, anpassningar och hjälpmedel vad gäller gruppen äldre användare med funktionsnedsättningar. Genom sökta svar på följande frågeställningar önskar jag se i vilket mån folkbiblioteket uppfyller bland annat de lagstadgade krav och nationella strategier som stipulerar att verksamheten ska vara tillgänglig för alla och anpassad för alla användares behov, med fokus på inkluderande, kunskap sökande och hindersminskande verksamhet.

Min övergripande forskningsfråga lyder:

- Hur agerar ett urval av de svenska folkbiblioteken för en ökad delaktighet för äldre med funktionsnedsättningar?

Som stöd för min fråga har jag tre underfrågor jag ämnar få svar på:

- I vilken omfattning har folkbiblioteket förändrat lokaler, service och utbud för en ökad vardaglig delaktighet för äldre med funktionsnedsättningar, sedan den nya bibliotekslagen började gälla i januari 2014?
- I hur hög grad har ett urval folkbibliotek upprättat lokala styrdokument som biblioteksplaner gällande tillgänglighet och samarbete kring de äldre användarna med funktionsnedsättningar?
- Omfattar folkbibliotekets uppdrag gällande en ökad kunskap kring användningen av tekniska hjälpmedel och informationsteknik även de äldre med funktionsnedsättningar?

3.4 Avgränsningar

Studien inriktning är frågor ställda till företrädare för folkbibliotek placerat i mindre kommuner med närhet till större städer i Sverige. Studiens fokusgrupp är de som i Bibliotekslagen (SFS 2013:801) omnämns som prioriterad grupp, personer med funktionsnedsättningar. Jag har valt att specifikt fokusera på dem i gruppen med en ålder över 65 år, det som i Sverige benämns som ålderspensionärer.

4 Tidigare forskning och litteratur

Vid eftersökningar kring tidigare forskning och litteratur inriktad på samspelet mellan äldre med funktionsnedsättningar och folkbiblioteket har jag i mitt sökande funnit att forskningen vanligtvis är uppdelad mellan två huvudområden. Det första området omfattar folkbiblioteket och äldre personer, deras litteraturvanor, besöksfrekvens och användandet av folkbiblioteket som social mötespunkt. Området handlar om kultur för hälsa. Den andra delen av forskningen handlar om folkbiblioteket och institutionens bemötande av och hinderminskande för personer med funktionsnedsättningar. Området kan beskrivas som folkbibliotekets arbete för delaktighet.

Att de äldre med funktionsnedsättningar faller mellan ”stolarna” i forskningen anser jag kan bero på att de vanligaste funktionsnedsättningarna som äldre har är en naturlig del av åldrandet och inte uppkommer hastigt vilket förändrar livet på kort tid. Men precis som Nationalencyklopedin beskriver omfattar begreppet funktionsnedsättningar även ”funktionsstörningar förknippade med hög ålder” (NE 2014). Att de äldre i samhället har ökat i antal och att deras hälsa statistiskt har försämrats beskrivs i flertalet rapporter och studier. I en rapport från Socialstyrelsen, *Folkhälsorapport 2009* (2009) beskrivs att andelen äldre som uppger att de har en långvarig sjukdom, besvär efter olycksfall, ett handikapp eller någon form av svaghet, de senaste decennierna har ökat men att färre samtidigt uppger att deras sjukdom eller besvär är till ett hinder i deras dagliga liv. En tänkbar förklaring uppges vara att sjukdomarna har blivit fler men att den tekniska utvecklingen och förbättringar i närmiljön gör att de med olika former av begränsningar och sjukdomar i mindre utsträckning upplever några hinder och funktionsnedsättningar (s. 153). Samma resultat beskrivs i artikeln *Äldre har fått fler hälsoproblem, men klarar vardagen bättre* (Fors et.al, 2013) de uppmätta resultaten visar på en hälsoförsämring medan de självskattade bedömningarna kring sin hälsa och fysiska funktionsförmåga visar på ett minskat behov av hjälp vid exempelvis aktiviteter (s. 1-3).

4.1 Äldre och välbefinnande, kultur för hälsa

I flertalet studier och undersökningar med deltagare 65 år och äldre har tydliga resultat visat på vikten av läsning och kultur som bidragande till en ökad livskvalitet och i förlängningen en bättre hälsa. Kulturrådet, har med hjälp av bidrag från regeringen sedan år 2010 satsat ca 70 miljoner på kultur för äldre. Ändamålet är att ytterligare stärka äldre människors möjlighet att delta i kulturlivet, satsningen har omfattat områden som operakonst, digitalisering och läsning. I Kulturrådets skrift *Kultur för äldre. Värt att leva för* (2013:4) beskrivs vikten av att man även som äldre ska kunna delta i kultur- och samhällslivet. Flertalet positiva effekter beskrivs som ett resultat av olika former av kulturaktiviteter, motverkan av isolering och en ökad känsla av delaktighet, känsla av sammanhang och meningsfullhet samt en ökad livsglädje och livslust (s. 2). Flera av de positiva effekterna har påvisats inom hjärnforskningen såväl som i den dagliga vården av äldre i form av minskad medicinering och minskat vårdbehov. Olika former av kulturaktiviteter ger också en ökad känsla av kompetens vilket minskar depressioner, ångest och stress (s. 2). I skriften går också att läsa att det är viktigt att inte se gruppen äldre som en homogen grupp utan att medvetenhet och kartläggning genom kommunikation kring behov och intressen hos målgruppen behövs för att kunna anpassa omsorgen till individen (s. 12).

Socialvetenskapliga forskningsrådet, Stockholms Universitet och Karolinska Institutet har sedan början av 1990-talet genomfört en riksrepresenterande långtidsstudie *Undersökningen om äldres levnadsvillkor*, SWEOLD. Studien undersöker ett flertal områden i äldre människors liv, bland annat studeras hälsa och hälsofrågor, sysselsättning och aktiviteter samt fysisk och kognitiv förmåga. SWEOLDs undersökningsresultat ligger till grund för mycket av den svenska forskningen kring äldres levnadsvillkor. Artikeln *Aktiv och frisk eller frisk och aktiv? Äldre personers fritidsaktiviteter och sambandet med hälsa* (2010) av Neda Agahi, är baserad på resultat från SWEOLD undersökningen. I artikeln beskriver Agahi sambandet mellan en aktiv livsstil och en bättre hälsa och ett längre liv (s. 241). Bland de hälsofrämjande aktiviteterna återfinns bland annat bokläsning och kulturella aktiviteter, som skapar både en social gemenskap och en känsla av meningsfullhet (s. 241-242). Agahi konstaterar även att kommande generationer av pensionärer troligtvis kommer ställa högre krav på utbudet av aktiviteter, högre krav på kvalitet och tillgänglighet (s. 246)

En stor del i det inkluderande förhållningssättet och de värden som skapar den mjuka integrationen för människor med funktionsnedsättningar, handlar om att stärka en många gånger utsatt grupps känsla för sammanhang. Aaron Antonovsky, professor i medicinsk sociologi, skapade begreppet *salutogenes* (lat. hälsans ursprung) vilket innebär att man fokuserar på olika faktorer som stärker hälsa istället för att fokusera på vad som orsakar sjukdom. I boken *Hälsans Mysterium* (2005) beskriver Antonovsky hur människor utsatta för samma sorters kroppsliga, psykiska eller sociala påfrestningar hanterar och reagerar på olika sätt. Det Antonovsky fann var att hos personer med en stark uppsättning av det han beskriver som generella motståndresurser (GMR) skapas en kraft att stå emot *stressorer*, de situationer och påfrestningar som orsakar stress. Bland de viktiga generella motståndresurserna återfinns jagstyrka, kulturell stabilitet och socialt stöd, tillsammans skapar de en känsla av sammanhang (s. 16-17).

Antonovsky beskriver hur Känslan Av SAMmanhang, KASAM (Sense of Coherence - SOC) bygger på tre komponenter som gör att man kan bemöta livets utmaningar. Den första komponenten är *Begriplighet* – jag vet, som innebär att upplevelser blir begripliga,

strukturerade och förutsägbara. Hur väl man bemöter inre och yttre stimuli som förnuftsmässigt gripbar (s.44). Den andra komponenten är *Hanterbarhet* – jag kan, vilket innebär att ha kunskap och tillgång till de resurser som omgivningen kräver eller förutsätter samt hur väl man kan använda sig av de medel som står till ens förfogande (s.45). Tredje komponenten är en motivationskomponent, *Meningsfullhet* - jag vill, som innebär engagemang, nyfikenhet och känslomässig investering inför utmaningar samt att lägga energi på att möta och ta sig förbi hinder (s. 45). Men Antonovsky beskriver även meningsfullhet i form av övergripande livsinställning, ett sätt att se livet och världen som något värt hängivelse och energi och inte bara som en betungande börda och ovälkomna krav (s. 46). Stefan Ek, Åbo Akademi, beskriver i sin avhandling *Om information, media och hälsa i en samhällelig kontext: en empirisk och analytisk studie* (2005) hur den sociala tillhörigheten påverkar människors hälsotillstånd, egenmakt genom självförtroende och känslan av delaktighet är också viktiga delar av i god hälsa (s. 67). Koherens känslor, deltagande och sociala aktiviteter där man känner sig både accepterad, trivs och vill höra hemma är viktiga delar för ökade hälsoeffekter och känslan av sammanhang (s. 82).

Kulturrådet arbetar aktivt med olika projekt och forskning kring vikten av kultur för äldre genom kulturupplevelser och kulturskapande. Nätverket Kultur i vården har sedan år 2000 som uppdrag att tillsammans med yrkesverksamma inom området kultur, exempelvis konst, dans, teater och litteratur att utbyta erfarenheter och idéer. Nätverkets mål är att främja det salutogena, hälsofrämjande perspektivet genom att skapa välbefinnande, kommunikation, sinnlig stimulans och livsglädje. Nätverket vill öka kunskapen kring vikten av kultur i vården på både ett individuellt samt på ett samhälleligt plan (www.kulturradet.se).

4.2 Äldre och utanförskap, folkbibliotekets arbete för delaktighet

Utanförskap är ett luddigt, mångtydigt och motsägelsefullt begrepp konstaterar Mikael Stigendal i *Biblioteket i samhället: en gränsöverskridande mötesplats?* (2008, s. 19). Utanförskap kan handla om att ställas utanför deltagandet i det sociala, ekonomiska och medborgerliga livet p.g.a. bristande resurser, personliga, sociala eller kulturella traditioner. Språkbegränsningar, kulturkrockar, hemlöshet, ensamhet, ålderdom, bristande förmåga att ta till sig information samt bristande kunskaper inom informationsteknologi är också orsaker till ett utanförskap från samhälls- eller kulturliv (s. 32, s. 37ff). Att undantas från gemenskapen påverkar både möjligheten att utvecklas som människa samt möjligheten att vara delaktig i det vardagliga samhället.

Public Library Policy and Social Exclusion (1998-2000) är ett gemensamt forskningsprojekt mellan Leeds universitet och Brittiska arkiv, museum och allmänna bibliotek. I rapporten *Open to All? The Public Library and Social Exclusion, Volume One: Overview and Conclusions* (2000) av Dave Muddiman, Shiraz Durrani, Martin Dutch, Rebecca Linley, John Pateman och John Vincent ges en övergripande beskrivning av projektet. Rapporten omfattar även sammanfattningar av de 16 delstudier som genomförts, samt ger kortfattade tips på förändringar som kan öka delaktigheten och innanförskapet för alla på de allmänna engelska biblioteken.

Studiens huvudfokus undersöker eventuella samband mellan ett socialt utanförskap och hur de offentliga biblioteken och liknande verksamheter bemöter och hanterar socialt missgynnade. Under 18 månader genomfördes olika former av studier på både lokal och nationell nivå vilket resulterade i tydliga forskningsresultat och rekommendationer för hur det allmänna

biblioteksväsendet kan verka för en inkluderande verksamhet. Ett tydligt resultat i studierna visar att genom en ökad kunskap kring de socialt missgynnade, deras behov och önskemål kan de officiella biblioteken verka för ett inkluderande förhållningssätt (s. 44). Studien visar också att få av de undersökta offentliga biblioteken hade en tydlig inkluderande inriktning för att motverka utanförskap. Brist på pengar och utrustning samt internt motstånd som kultur och traditioner inom verksamheten är tydliga faktorer som påverkar och skapar ett exkluderande förhållningssätt mot de diskriminerade grupperna (s. 37). Samtidigt som forskarna anser att de offentliga biblioteken i England endast på ytan är öppna för alla och huvudsakligen vänder sig till redan-användare istället för långsiktiga satsningar på de missgynnade som riskerar utanförskap. Samtidigt anser de ändå att de offentliga biblioteken är den verksamhet med den största potentialen att ha en nyckelroll i det fortsatta arbetet för ett inkluderande arbete (s. xi).

Rebecca Linley har bidragit med två delrapporter, *Working Paper 11: Public libraries, disability and social exclusion* (2000, s. 81-82) och *Working Paper 16: Public libraries, older people and social exclusion* (2000, s. 90-91). Linleys delstudier fokuserar på hur det allmänna biblioteket bättre ska kunna bemöta och inkludera de funktionshindrade och de äldre i sitt arbete. De råd hon ger för en ökad inkludering av de funktionshindrade omfattar bland annat en ökad kommunikation mellan biblioteket, olika offentliga verksamheter och vårdinstanser, hjälpmedelsorganisationer och användarna. Kommunikation och samarbete kring behov och önskemål för en ökad delaktighet och tillgänglighet samt minskade barriärer (s. 82). Linley tar upp det faktum att gruppen *de äldre* inte är en homogen grupp, vilket är viktigt för biblioteket att tänka på vid utformandet av tjänster och service till den stora gruppen äldre individer. Linley beskriver även biblioteket som en positiv och högt värderad resurs ur ett socialt perspektiv för de äldre användarna. Linley ger inga direkta förändringsråd utan poängterar istället att det idag finns en god inkluderande praxis och att det bästa är att bygga vidare på de goda relationer och det samråd som redan existerar (s. 91).

I artikeln *Sociala relationer, socialt deltagande och hälsa bland äldre personer* (2010) av Neda Agahi, Carin Lennartsson, Jenny Österman och Sven Erik Wånell beskrivs hur viktigt det sociala deltagandet är ur ett hälsoperspektiv. Författarna beskriver hur positiva sociala relationer och ett socialt nätverk ger både kroppsliga hälsovinster samt ger en möjlighet att minska risken för isolering och ensamhet hos äldre (s. 178). Artikeln bygger på resultat från SWEOLD undersökningen från år 2002 och 2004, och beskriver vikten av samhällsarenor och offentliga rum för aktiviteter så väl som platser för informella och spontana möten (s. 179). Artikeln beskriver även vikten av bemötande, stöttning och anpassning av aktiviteterna för att de äldre med stora skillnader i funktionsförmåga ska ges samma möjligheter att delta i den sociala gemenskapen (s. 180). I artikeln tar författarna även upp vikten av stöd och hjälp när man som deltagare ska ta sig över sin egen ”tröskel” av personlig reservation som vid behov av extra hjälp och anpassningar kan bli till ett hinder för äldre och som kan skapa ett utanförskap (s. 180).

Åsa Hedemark och Jenny Hedman har i sitt examensarbete *Vad sägs om användare? Folkbibliotekens användardiskurser i tre bibliotekstidskrifter* (2002) valt att närmare studera användardiskurser och kategoriseringar av användare ur en folkbibliotekskontext. Hedemark och Hedman har valt att studera ett antal artiklar ur tre bibliotekstidskrifter *Bibliotek i samhälle*, *Biblioteksbladet* och *Ikoner* (s.4). Under användarbenämningen grupp återfinns bland annat handikappade, pensionärer och informationssvaga (s. 22). Utsatthet är en variabel för användarkategoriseringar som Hedemark och Hedman identifierar och omfattade av variabeln utsatthet återfinns de missgynnade och de handikappade (s. 24).

Den kategori Hedemark och Hedman i sina analyserade texter märkte oftast tillskrevs en typ av offerstatus har de benämnt ”eftersatta grupper” och inom den eftersatta gruppen återfinns återigen äldre, handikappade, personer som har svårt att förflytta sig, de som inte ställer egna krav och de som ”bör värnas” (s. 29-30). Hedemark och Hedman beskriver hur tydliga kategoriseringar, förenklade kollektiva identiteter av användargrupper framträder i studien, de är bland annat barn, ungdomar, vuxenstuderande och eftersatta grupper. Indelningskriterierna de anser vara dominerande är ålder, utbildningsnivå, behov och grad av utsatthet samt att en trolig anledning till katalogiseringen av användare kan vara för att skaffa sig en hanterlig, förenklad bild av en komplex omvärld. Hedemark och Hedman varnar för att de nämnda kategoriseringarna kan verka ointressanta eller oviktiga för enskilda användare men att de har konsekvenser i bibliotekspraktiken (s. 50), indelningen i homogena grupper ger en stämpel och oavsett den är positiv eller negativ är den svår att förändra.

Olle Findahl beskriver i *Svenskarna och Internet 2013* hur det än idag finns en stor grupp som står utanför den digitala gemenskapen – de äldre (2012). De digitala klyftorna i landet minskar i nästan alla ålders-, inkomst- och utbildningsgrupper, men fortfarande är det en stor grupp äldre och då i synnerhet lågutbildade och kvinnor som står utanför (s. 55). Statistiken visar att i åldersgruppen över 65 år svarade 64 % av de tillfrågade männen och 43 % av kvinnorna att de använder internet någon gång (s. 58). Jämförelsevis använder i åldersgruppen 25 – 65 år 100 % av tjänstemännen och 95 % av arbetarna internet någon gång (s. 57). Findahl tar även upp att sedan den första undersökningen *Svenskarna och Internet* gjordes år 2000 har andelen av de som svarade ja på frågan om de känner sig delaktiga i det nya informationssamhället ökat från 35 % år 2000 till 60 % år 2013, men som han också poängterar innebär siffrorna att 40 % av de tillfrågade inte känner sig delaktiga (s. 59). I åldersgruppen 66-75 år känner sig endast 8 % helt och fullt delaktiga, 25 % till stor del delaktiga, 44 % lite delaktiga och 23 % inte alls delaktiga. I åldersgruppen över 76 år känner sig enbart 1 % helt och fullt delaktiga, 15 % till stor del delaktiga, 29 % lite delaktiga och 55 % inte alls delaktiga (s. 60). Siffrorna visar tydligt att en ökande ålder också bidrar till en ökande känsla av utanförskap när det gäller dagens informationssamhälle.

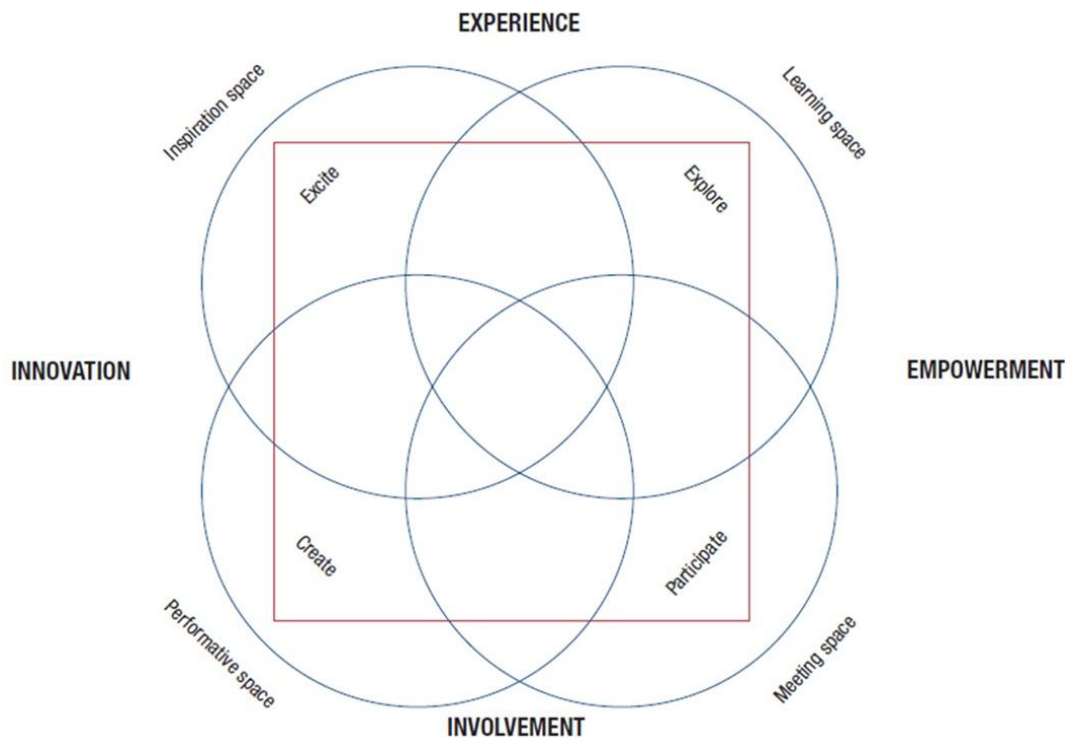
4.3 Sammanfattning

Det som flertalet studier och litteraturen gemensamt påtalar handlar om vikten av delaktighet. De mätbara hälsoeffekter gemenskap och tillhörighet ger skapar även känslor av minskade hinder och lägre personligt motstånd att ta sig förbi. Viktiga delar i det inkluderande förhållningssättet handlar om samarbete och kommunikation. Ett sätt att verka för innanförskap kan handla om att kunna se förbi verksamhetsgränser eller fysiska begränsningar, se möjligheter istället för hinder. Att bemöta sina användare handlar om att uppfylla både hårda och mjuka krav och önskemål. Den fysiska tillgängligheten regleras till stora delar av riktlinjer och krav, den mer själsliga tillgängligheten, de mjuka värden som folkbiblioteket står för handlar till stor del om bemötande, en förståelse för användarna och kommunikation. Gruppen äldre med funktionsnedsättningar är på inga sätt en homogen grupp men beläggs ofta med negativa tillmälen, därför läggs ett stort ansvar på folkbiblioteket att både se gruppen och bemöta deras uttalade och outtalade behov och önskemål.

5 Teori

5.1 The four spaces – a new model for the public library

Som utgångspunkt för min studie har jag valt en teori och modell av Casper Hvenegaard Rasmussen, Henrik Jochumsen och Dorte Skot-Hansen. I artikeln *The four spaces – a new model for the public library* (2012) presenterar Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen och Skot-Hansen sin fyra-områdes (four spaces) modell som en verktyg. Fyra-områdes modellen kan användas vid bland annat ny- och ombyggnationer eller omorganisationer av bibliotek både till yttre och inre struktur. Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen och Skot-Hansen tar även upp det faktum att modellen också är applicerbar som ett ramverk vid skapandet av biblioteksplaner och policys men även som en utgångspunkt när bibliotekets roll i samhället ska diskuteras, där det behövs en diskussionsram kring folkbibliotekets värden (s. 586). Artikeln är ett försök till deltagande i en biblioteksdebatt kring folkbibliotekets roll och placering på en samhällsarena där teknisk utveckling, politiska prioriteringar, nya krav från upplevelsesamhället och en ökad globalisering påverkar det fysiska såväl som det virtuella bibliotekets framtid (s. 589).

The four spaces of the public library (2012, s.589)

Modellen är indelad i fyra övergripande områden vilka författarna har identifierat som de viktigaste för biblioteket att verka för, vilka jag har översatt enligt följande:

- 1) Upplevelse (experience)
- 2) Delaktighet (involvement)
- 3) Självbestämmande (empowerment)
- 4) Nyskapande (innovation)

De två första områdena i Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen och Skot-Hansens fyra-områdes modell, upplevelse och delaktighet handlar om individen och dess uppfattning och upplevelse i sökandet efter mening och identitet i ett komplext samhälle. Självbestämmande och nyskapande handlar om samhället och samhällsmål, bland annat handlar de om skapandet av starka och oberoende medborgare samt hur biblioteket ska verka inbjudande för nytänkande och nyskapande (s. 589). Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen och Skot-Hansen beskriver folkbiblioteket som en del i samhället och samhällsutvecklingen samt en verksamhet som medverkar till att skapa ett innovativt forum med möjlighet för personlig förkovran, en plats för gränslösa möten och social utveckling.

Överlappande och kompletterande till modellens fyra fundamentala områden skapas fyra visioner. Dessa fyra visioner handlar inte om fysiska rum eller platser. Istället handlar det om mer om möjligheter som kan uppfyllas både i det fysiska och det virtuella biblioteket. En möjlighet och ett forum för inspiration (Inspiration space), för meningsfulla, upplysande och perceptionsförändrande upplevelser. Ett forum för lärande (Learning space), en stödjande miljö för utveckling och nyfikenhet med fri tillgång till information och kunskap. En möjlighet för kreativitet och skapande (Performative space), stödjande av innovationer, gränslöst, ny- och medskapande. En plats för möten (Meeting space), ett forum för det informella interagerandet mellan människor (s. 590ff).

5.2 Tillämpning av teori

De grundläggande områden som beskrivs i Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen och Skot-Hansen fyra-områdes modell är uppdelade mellan upplevelse, delaktighet, självbestämmande och nyskapande (*The four spaces – a new model for the public library*, 2012, s. 589). Teorin och modellen beskriver områden där folkbiblioteket kan vända sitt fokus och prioriteringar (s. 594). Jag har valt att se de olika områdena som möjligheter för det inkluderande arbetet utifrån folkbibliotekets perspektiv. Med fokus på hur folkbiblioteket agerar på ett hindersminskande och inkluderande sätt gentemot sina äldre användare med funktionsnedsättningar. Uppfyller folkbibliotekets tillgänglighetsarbete dessa fyra eftersträvaransvärda möjligheter för sina äldre funktionsnedsatta besökare och användare? Inom ramarna för den här studien har jag valt att tolka begreppen ur ett folkbiblioteks perspektiv enligt följande:

Upplevelse

Genom enkel och fri tillgång till litteratur och kultur vidgas vyer, gynnas personutvecklingen och ökar välbefinnandet. Enkla medel kan ge stora äventyr, nya kunskaper och erfarenheter.

Delaktighet

Genom ett inkluderande förhållningssätt skapas en känsla av att vara till nytta, ha medinflytande och möjligheter ta del av och verka på den lokala kultur-, litteratur och samhällsarenan.

Självbestämmande

Genom en ökad tillgänglighet och service samt kunskap kring krav och behov gällande äldre med funktionsnedsättningar skapas en möjlighet för hindersminskning och åtkomlighet till allt biblioteket har att erbjuda.

Nyskapande

Genom att från folkbibliotekets sida hålla sig uppdaterade inom ny teknik, hjälpmedel och se utanför ramarna för tidigare tillvägagångssätt kan nya och förändrade möjligheter kring vad som erbjuds gruppen äldre med funktionsnedsättningar uppstå.

Från de fyra fundamentala områdena skapas ytterligare fyra överlappande fält vilka verkar positivt för användarnas personliga utveckling, platser för inspiration, lärande, kreativitet och skapande och möten, socialt interagerande. Genom ett inkluderande förhållningssätt skapar de fyra grundläggande områdena för individ- och samhällsutveckling tillsammans med områdena för personlig förkovran effekter där användarna oavsett hinder, nedsättningar eller begränsningar kan bli engagerade och exalterade (Excite), nyfikna och utforskande (Explore), kreativa och skapande (Create) samt ges möjligheter att verka, påverka och delta (Participate). Modell se s. 15.

6 Metod och Urval

6.1 Metod

Mitt fokus handlar om hur folkbiblioteket aktivt verkar för ett inkluderande i sin verksamhet och i samhället för min huvudsakliga målgrupp, de äldre med funktionsnedsättningar. Studien är utformad i formatet av en huvudsaklig deduktiv kvantitativ forskningsmetod. Jag har valt att ställa ett antal frågor till folkbiblioteksansvariga i ett mindre antal svenska kommuner kring deras egna erfarenheter och uppfattningar. Frågeställningarna utgår från en teoribas och empirin baseras på ett antal enkäter med fasta svarsalternativ. Alan Bryman skriver i *Samhällsvetenskapliga metoder* (2011) att användningen av surveyundersökningar online är en gråzon mellan strukturerade intervjuer och enkäter (s. 598). Valet av metod är för att ge ett övergripande makroperspektiv över en liten del av de svenska folkbiblioteken, en överblick över deras arbete för ett inkluderande av och tillgänglighet för de äldre med funktionsnedsättningar. Det nomotetiska metodvalet handlar om att äldre med funktionsnedsättningar inte är en homogen grupp vilket skapar vissa begränsningar vid exempelvis djupintervjuer. Vid intervjuer skapar ett fåtal respondenter en god bild över enskilda folkbiblioteks tillgänglighetsarbete och inkluderande verksamhet men genom användningen av en enkätstudie med ett flertal respondenter ges en bättre möjlighet att se eventuella mönster och skapa objektiva kvantifierbara resultat.

Webbenkäter med onlinesvar, frågeformulär med främst fasta svarsalternativ men även med en möjlighet till svar med egna ord genom öppna svarsalternativ skapar en grund för viss generalisering. Resultatet från de kvantitativa frågeställningarna ger en god möjlighet till jämförande av fakta kring tillgänglighet, service, struktur och förvaltning, granskning och sammanställning för att försöka beskriva förklara och bevisa generella samband. Resultatet från de öppna frågeställningarna är sammanställda tematiskt för att för att påvisa eventuella påtagliga mönster och samband. Användningen av en webbenkät skapar möjligheter för ett större antal utskick till en större mängd respondenter, genom en interaktiv enkät registreras och sammanställs svaren direkt. Den direkta sammanställningen i procent och andelssummor minimerar risken för tolkningsfel samt är både tydlig och tidsbesparande.

6.2 Design

Frågeställningarna i undersökningen är indelade frågeområden där varje område på olika sätt söker svar på de responderande folkbibliotekens utbud, service, tjänster, tillgänglighet och eventuella aktiviteter. Huvudfokus i frågeställningarna handlar om vad de responderande folkbiblioteken erbjuder i form av litteratur och kultur samt vilken kunskap kring behov och önskemål respondenterna anser sig ha gällande sina äldre funktionsnedsatta användare. Frågorna omfattar även i vilken utsträckning eller form av hjälpmedel, informationskompetens och litteratur de erbjuder sina äldre användare med funktionsnedsättningar. Frågorna är indelade i olika områden för att försöka få fram en bild över det svenska folkbibliotekets arbete och utbud i förhållande till de fyra fundamentala områden Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen och Skot-Hansen beskriver i sin fyra-områdes modell (2012 s. 589). Några frågeområden är mer fokuserade på det fysiska i form av frågor om de responderande folkbibliotekens påtagliga arbete för fysisk anpassning, tillgänglighet, teknik, innovationer och riktlinjer. Frågeställningarna omfattar även arbetet inom de områden som har en inriktning på mer känslomässiga och individutvecklande verksamheter för en ökad delaktighet som kommunikation och tjänster av en social art. Det som jag vill försöka besvara är om dagens folkbibliotek i kommuner utanför storstäderna kan skapa en både fysiskt och själsligt tillgänglig plats där äldre med funktionsnedsättningar har samma möjligheter till upplevelser, delaktighet, en möjlighet till självbestämmande samt ta del av och utnyttja exempelvis tekniska innovationer. Frågorna är utformade i alternativen ja, nej och övrigt svar. Svartalternativet övrigt är helt öppet för egna svar utöver ja och nej. Avslutande frågeställningar är helt öppna där jag efterfrågat egna svar. Fullständigt frågeformulär bilaga 2, s. 38.

6.3 Urval

För att få bredd och jämförelsemöjligheter i resultaten från studien har jag använt mig av ett urvalssystem i formen sannolikhetsurval, där jag valt att vända mig till respondenter som är folkbiblioteksansvariga i jämförelsebar position inom verksamheten, Bibliotekschef, Kulturchef samt enhetschef för området Kultur och Fritid. Därefter har jag valt ett kluster ur Sveriges kommuner där jag valt att vända mig till förortskommuner till storstäder ”Kommuner där mer än 50 % av nattbefolkningen pendlar till arbetet i någon annan kommun. Det vanligaste utpendlingsmålet ska vara någon av storstäderna.” enligt Sveriges Kommuner och Landstings kommungruppsindelning år 2011. Samt det som benämns som kranskommuner, kringliggande kommuner till någon av storstäderna med eller utan utpendling. Urvalskommunerna återfinns kring städerna Stockholm, Göteborg och Malmö. Nästa steg i urvalsprocessen innebar ett urval ur kommunerna där jag sökte kommuner med en befolkningsstorlek på 20 000 – 70 000 invånare enligt Statistiska centralbyråns befolkningstabell, kommunfolkmängd 31 december 2013 (SCB, befolkningsmängd 2013).

Anledningen till urvalsramen är att i kommuner med närhet till storstäder är påverkan av den större stadens utbud viktig att ta i beaktande vid folkbibliotekets planering. Tillgänglighet och inköp av litteratur och medier, erbjudna tjänster och service, sammantaget all anpassning till äldre med funktionsnedsättningar för en ökad delaktighet. Jag har valt att vända mig till ansvariga inom Biblioteks- och Kultursektorn då de har en viss möjlighet till påverkan av och ansvar för folkbibliotekets inriktning och utbud. De ansvariga har även en viss insikt i och delaktighet när det gäller kommunens ekonomi och fördelning av kommunala fonder, samt en övergripande bild över kommunens inställning till Kultursektorn.

6.4 Tillvägagångssätt och forskningsetik

Enkäten med frågeställningarna är skapad och utsänd hjälp av företaget WebbEnkäter.com. WebbEnkäter.com är ett internet baserat marknadsundersökningsföretag specialiserat på onlinesurveys. Webbenkäter.com erbjuder hjälp med formulärdesign, hjälp med utskick och påminnelser samt har en god säkerhet gällande respondenternas anonymitet. De erbjuder även sammanställning av resultat i ett flertal format. Kontakt och förfrågan om deltagande skedde med ett kort e-mail med en presentation av mig och min uppsats samt en förfrågan om intresse att delta i min undersökning, tillgång till webbenkäten skedde via en medföljande länk. Förfrågan om intresse att delta är utsänd till de ansvariga för bibliotek- och kulturverksamheten i urvalskommunerna.

Antal utsända förfrågningar är 34 stycken, antal besvarade är 24 stycken vilket ger en svarsfrekvens på ca 70,6 %. Alan Bryman hänvisar till Mangiones kategoriseringar av svarsprocent där en svarsfrekvens som överstiger 70 % betecknas som bra (2011, s. 231). Med utgångspunkten ett ”bra” antal svar ges en relativt god grund för vissa generaliseringar och sambandsförklaringar med utifrån insamlad och sammanställd empiri. Intresseförfrågnings mail är utsänt till respondenternas offentligt publicerade, kontakt e-mail adresser på de utvalda kommunernas och folkbibliotekens hemsidor. I det utsända mailet återfinns förutom bakgrundsinformation även kortfattad information kring anledning, användning av uppgifterna och hanteringen av svar och resultat. Även kontaktinformation till mig vid eventuella frågor återfinns i e-mail. Besvarade enkäter sammanställs i statistik direkt av Webbenkäter.com, öppna svar redovisas separat. E-mail adresserna sparas och separeras i två olika system de som besvarat enkäten och de som inte besvarat den vilket ger en möjlighet till påminnelser vid icke svar. I enkäten finns inga personliga frågeställningar eller information kring respondenten samt svaren publiceras enbart i sammanställd och analyserad form. Utsänt förfrågningsmail bilaga 1, s. 37.

6.5 Validitet, Generalisering, Reliabilitet och Replikation

Validitet är det viktigaste kriteriet enligt Alan Bryman då det är ”en bedömning av om de slutsatser som genererats från en undersökning hänger ihop eller ej” (2011, s. 50). Inom kvantitativ forskning används vanligtvis en form av mättnings- eller begreppsvaliditet vilket handlar om hur väl ett mått för ett begrepp verkligen beskriver det som begreppet anses beteckna. Ytterligare en form av validitet handlar om extern validitet vilket ifrågasätter om resultaten från en undersökning är möjliga att generalisera utöver den specifika undersökningskontexten (s. 163, s. 51). Syftet med undersökningen har varit att undersöka en specifik grupp folkbibliotek, sett både till medborgarantal i kommunen och kommunens geografiska placering, deras agerande för ökad delaktighet för äldre med funktionsnedsättningar genom användningen av en webbenkät. Vid användningen av enkäter finns alltid en risk för missuppfattningar och misstolkningar av frågeställningarna vilket jag försökt undvika genom att studera både tidigare studier inom Biblioteks- och Informationsvetenskap samt genomföra en pilotstudie med ett mindre antal respondenter för att kunna eliminera eventuella tolkningsfel och formulera frågeställningar och svarsalternativ optimalt. Därför bedömer jag mättningsvaliditeten i undersökningen som god, undersökningens externa validitet är lite svagare vilket jag kommer att förklara varför under generalisering.

Generalisering eller extern validitet är en strävan inom huvudsakligen kvantitativ forskning efter att kunna applicera resultaten på andra grupper eller situationer. Med hjälp av ett representativt urval, i mitt fall ett sannolikhetsurval har jag försökt få ett urval som stödjer undersökningen. Urvalet skapar vissa begränsningar för generaliseringar gällande andra delar av den svenska folkbiblioteksverksamheten utanför de specifika urvalskriterierna. Mitt urval är relativt snävt och begränsar sig till ett litet fåtal folkbiblioteks ansvariga inom ett fåtal kommuner med en specifik placering i Sverige. De generaliseringar som till viss del är möjliga handlar om folkbibliotekets övergripande verksamhetsmål och värdegrunder.

Reliabilitet handlar huvudsakligen om stabilitet och tillförlitlighet. Alan Bryman tar upp tre faktorer som viktiga för ett måtts reliabilitet, de tre är stabilitet, intern reliabilitet och interbedömarreliabilitet (2011, s.160). Stabilitet är frågan om måttet är varaktigt över tid, exempelvis om undersökningen genomförs vid ett annat tillfälle skulle den då ge huvudsakligen samma resultat. Intern reliabilitet handlar om interna indikatorer, exempelvis frågornas följdriktning och svar som påverkar varandra. Interbedömarreliabilitet handlar om överensstämmande bedömningar mellan olika tolkare, observatörer, exempelvis vid katalogisering av öppna svar. Stabiliteten i min undersökning är relativt låg, vid en upprepning av samma undersökning med samma urval vid ett senare tillfälle skulle resultaten troligtvis bli annorlunda då förändringar ständigt inverkar på folkbibliotekets fokus gällande tillgänglighet och innanförskap. Den interna reliabiliteten har jag försökt stärka genom frågeföljd och formuleringar då de huvudsakliga svaren som efterfrågas är alternativen ja, nej och övrigt, där även övrig information kan läggas till, om respondenten så önskar. Interbedömarreliabiliteten är god då resultaten på de kvantitativa frågeställningarna redovisas direkt i sammanställd form och de mer kvalitativa frågeställningarna är få och jag analyserar dem själv.

Replikation innebär en upprepning av samma undersökning. Jag har genom hela studien använt mig av transparens, öppenhet och tydlighet vilket ger goda möjligheter för en replikering av samma undersökning. Ett tydligt urval, metod och publicerade frågeställningar är de huvudsakliga kriterier som tillsammans med min bakgrundsbeskrivning är delar som skapar en utgångspunkt för replikation. Som jag tidigare beskrivit är verksamheten som studeras föränderlig och en replikation vid ett senare tillfälle skulle troligtvis inte ge samma resultat då studien bedrivs inom ett samhällsvetenskapligt område och inte exempelvis inom naturvetenskapen.

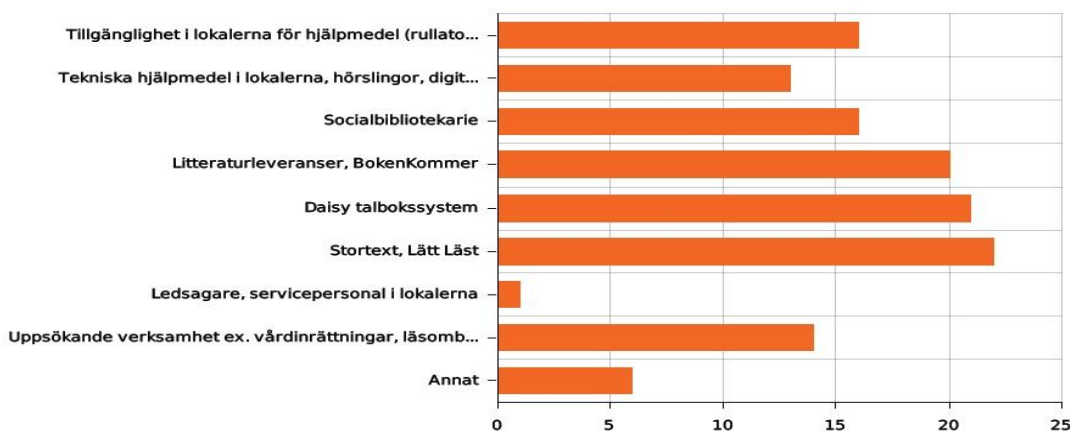
7 Resultat och Analys

7.1 Resultat

Procentsatserna redovisade i samband med resultaten på frågeställningarna från webbenkäten överstiger i flertalet fall 100 %. Anledningen till detta är att frågorna är öppna för både ja och nej samt svaret övrigt. Procentsatserna beskriver del av totalt antal på just det svarsalternativet och är direkt sammanställda av enkätprogrammet, Webbenkäter.com. Det finns även en liten risk för påverkan av svaren som givits i webbenkäten, då mitt fokus och intresseområde klart och tydligt framgår i mitt personliga brev till respondenterna, bilaga 1 s. 37. Fullständigt frågeformulär, utsänd webbenkät, bilaga 2, s. 38.

7.1.1 Tillgänglighet och styrdokument, det mjuka och hårda inkluderingsarbetet

De första fyra frågorna omfattar de responderande folkbibliotekens arbete för en ökad tillgänglighet, delaktighet och minskade hinder för äldre med funktionsnedsättningar. Även frågeställningar kring lagar, riktlinjer, styrdokument och eventuellt samarbete med övriga kommunala verksamheter tillhör den inledande delen av frågeformuläret.

Figur 1

Fråga 1: (se figur 1) Har ni på något av följande sätt förändrat er service för ökad delaktighet och minskade hinder för äldre med funktionshinder?

Första frågan handlar om fysisk tillgänglighet samt den service och de tjänster som folkbiblioteket erbjuder sina äldre användare med olika former av funktionsnedsättningar. Resultatet från enkäten visar att 67 % av de tillfrågade folkbiblioteken har en god tillgänglighet i sina lokaler för vanliga hjälpmedel för äldre som rullatorer och rullstolar. Tillgänglighets ökande teknik som hörslingor och digitala hjälpmedel har mer än hälften (54 %) av biblioteken i sina lokaler.

En Socialbibliotekarie knuten till verksamheten har 67 % av de tillfrågade biblioteken. 83 % svarar att de erbjuder någon form av litteraturleveranser som exempel den uppsökande verksamheten ”Boken kommer”. En något högre andel av biblioteken, 88 % erbjuder DAISY talbokssystem. DAISY är en förkortning av ”digitalt anpassat informationssystem” och är en form av talbokssystem som använder sig av MP3-filer. Systemet är speciellt utformat för användare med någon form av läshinder. Utlån och nedladdning av talböcker sker idag vanligtvis via biblioteket. Över 90 % (92 %) av biblioteken har böcker med extra stor stil, så kallade storstilböcker samt extra lätt litteratur, så kallad lättläst, i sina samlingar. Mer än hälften av responderande bibliotek har även uppsökande verksamhet (58 %). Ett av de responderande folkbiblioteken har någon form av ledsagare eller servicepersonal i lokalerna. I de svar som framkommer under övrigt beskriver flera respondenter att servicen och tjänsterna i flera fall tillhör deras basutbud som de alltid erbjuder. Samt att den tekniska utvecklingen är ständigt pågående. Ett av de responderande biblioteken har en speciell bokcirkel för funktionshindrade.

Fråga 2: Har ni genomfört några specifika förändringar för att uppfylla riktlinjerna i den nya bibliotekslagen som trädde i kraft januari 2014 (Bibliotekslag 2013:801) ex. fokuserat på prioriterade grupper, ökad tillgänglighet?

Av de tillfrågade biblioteken har 13 % förändrat sig eller sitt utbud för att uppfylla riktlinjerna i den nya bibliotekslagen (SFS 2013:801). Av svaren framgår att 83 % av respondenterna inte har genomfört några speciella förändringar. Det som framkommer i svaren under övrigt är att flera av de tillfrågade biblioteken redan har uppfyllt riktlinjerna och genomfört förändringar i ett tidigare skede.

Fråga 3: Har ni på lokalnivå något av följande plan- eller styrdokument?

På frågan om plan- och styrdokument på lokalnivå, egen biblioteksplan, eget lokalt tillgänglighetsprogram eller en handlingsplan för framtiden svarar 87 % att de har en egen biblioteksplan, 13 % svarar att de tillhör ett större nätverk med en gemensam biblioteksplan. På frågan om de har en lokal handlingsplan inför framtiden svarar nästan hälften av de tillfrågade ja (48 %) och 22 % har ett lokalt tillgänglighetsprogram. Respondenterna har även bidragit med ett stort antal egna kommentarer kring sina olika lokala planer och framtida styrdokument, ett urval:

- ”Nej, vi har en läsfrämjandeplan, får nu en barn- och ungakulturplan och kommer att göra en biblioteksplan under 2015”
- ”Har en tillgänglighetsgrupp som arbetar med dessa frågor. Kanske kommer leda fram till ett program.”
- ”Biblioteksplan är under uppbyggnad pga ny politisk ledning.”
- ”Vi arbetar för närvarande med att ta fram en egen biblioteksplan”

(Övrigt, fråga 3, webbenkät, 2014)

Fråga 4: Samarbetar ni med övriga kommunala förvaltningar?

På frågan kring samarbete svarade 96 % av de tillfrågade att de samarbetar med andra kommunala förvaltningar. Enbart 4,5 % av respondenterna har inget samarbete med övriga förvaltningar. Frågeställningen är utformad så att om svaret är ja önskas svar på vilka förvaltningar samarbetet sker med:

- ”- Skolförvaltning och vårdoch omsorg”
- ”- Hemtjänstpersonal hör av sig ibland när det gäller boken kommerlåntagare, en bibl. har deltagit på hemtjänstens APT= arbetsplatsträffar”
- ”- Äldreförvaltning, skolförvaltning, Socialförvaltning”
- ”- Äldreomsorg, handikappomsorg”
- ”- Skola och förskola i förstahand. Kultur oeg Fritid”
- ”- skola, förskola, äldreomsorg, hemtjänst”
- ”- Socialförvaltningen äldreomsorgen”
- ”- Service (fastighet)”
- ”- omsorg, äldreomsorg, förskolor, skolor”
- ”- förskola, skola, äldreomsorg, fritidsverksamheten”
- ”- Vård och omsorg, Utbildning”
- ”- Förskola, skola, kommunstyrelseförvaltningen,”
- ”- förskola, grundskola, gymnasium, vuxenutbildning”

(Vilka samarbetar ni huvudsakligen med, webbenkät, 2014)

7.1.1.1 Reflektion

Tillgänglighet och delaktighet via lokalanpassningar och hjälpmedel, även de olika former av litteratur och service som erbjuds verkar för ett inkluderande förhållningssätt från folkbibliotekets sida gentemot de äldre med funktionsnedsättningar.

Svaren visar att eventuella förändringar i det inkluderande arbetet tillsammans med tydliga riktlinjer och handlingsplaner varit genomförda i ett tidigare skede. Enbart ett fåtal har behövt ytterligare anpassningar inför den nya bibliotekslagen från 2014. Ett intressant faktum är att alla de responderande folkbiblioteksansvariga uppger att de har en biblioteksplan. Kungliga biblioteket beskriver i sin rapport *Hinder för biblioteksplaner, Kommunala bibliotek* (2014) att enbart en tredjedel av Sveriges kommuner en aktuell biblioteksplan (s. 3). Antingen är de tillfrågade folkbiblioteken relativt unika eller också har de tillfrågade svarat ja då en biblioteksplan är ett krav i bibliotekslagen. Samarbete över verksamhetsgränser inom kommunal nivå finns tydligt nedtecknat i både socialtjänstlagen och bibliotekslagen. De responderande folkbibliotekens svar tyder på ett gott samarbete och kommunikation mellan de olika instanserna vilket ger en möjlighet till ett anpassat utbud och service. Det ger också en chans att möta och bemöta sina äldre funktionshindrade användare på ett inkluderande sätt. Resultatet på frågeställningen som anger att samarbete mellan biblioteket och äldreomsorgen kan vara ett direkt resultat kring förändrade rutiner inom den kommunala verksamheten men även en påverkan av ämnet för denna studie.

7.1.2 Utbildning i teknik och hjälpmedel

Frågeområde två, fråga 5 till 8, i enkäten handlar om utbildningar för äldre över 65 år i IKT (informations- och kommunikationsteknik) och om tillfrågade erbjuder kurser eller handledning i digitalteknik för äldre med funktionsnedsättningar, utlån av tekniska hjälpmedel samt en fråga kring utbildarna inom tekniken.

Fråga 5: Har ni IKT (informations- och kommunikationsteknik) utbildning för äldre +65 år (digitala noviser)?

Första frågan inom området var tydligen inte helt självklart formulerad då svaren ger motstridiga resultat. Följande svarsalternativ fanns att välja:

- Ja, egen (i bibliotekets regi)
- Ja, via samarbete med annan lokal förvaltning/ skola
- Ja, statlig ex. Digidel, SeniorNet
- Nej
- Övrigt:

Sammanfattningsvis erbjuder 44 % av respondenterna IKT utbildning för äldre än 65 år i egen regi och mer än hälften (56,5 %) erbjuder utbildningen med hjälp av statliga initiativ. Av de tillfrågade svarar ca 17 % att de samarbetar med en lokal förvaltning eller skola. 9 % av respondenterna uppger att de inte erbjuder någon form av utbildning i IKT för äldre än 65 år. Under svarsalternativet övrigt framkommer följande:

- ”- Vi har testat nya sätt att nå äldre, bland annat genom en ny lokal, Bibliotekslabbet, tillfälligt under 2014”
- ”- Haft ett projekt med personliga handledningar som en del av digidel. Nu en permanent del av verksamheten.”
- ”- Inte just nu, har haft tidigare, men under hösten har vi gjort ett uppehåll”
- ”- Ibland”
- ”- Biblioteket har tidigare haft IKT-inriktade föreläsningar och kurser riktade till äldre”
- ”- studieförbund”

(Övrigt, fråga 5, webbenkät, 2014)

Fråga 6: Har ni speciella kurser eller handledare för äldre med någon form av funktionsnedsättning? Ex. digitalteknisk- eller hjälpmedelskunskap

Resultatet visar att 27 % av de tillfrågade erbjuder kurser/ handledare. Mer än hälften av de tillfrågade (59 %) erbjuder inte den formen av tjänst och under övrigt framkommer följande:

- ”- Visning av Daisyteknik vid förfrågan, samarbete med syninstruktör i kommunen”
- ”- Digitalteknik inom datot (individuellt efter bokning)”
- ”- teknik dropin”
- ”- vid behov hjälper vi låntagare som har problem med sina daisyspelare”
- ”- talbokscirkel”

(citat Övrigt, webbenkät, 2014)

Fråga 7: Använder ni er av kommunalt anställda utbildare eller samarbetar ni med en privat aktör?

Utbildningarna och kurserna för äldre än 65 år och äldre med funktionsnedsättningar sker huvudsakligen med kommunalt anställda utbildare som bibliotekarierna (95 %), 10 % av de tillfrågade har internt utbildade handledare och 5 % samarbetar med lokala skolor. Ingen av de tillfrågade använder sig av en privat aktör.

Fråga 8: Lånar ni ut tekniska hjälpmedel ex. läsplattor, Daisyspelare mm.?

Utlån av tekniska hjälpmedel ex. Daisyspelare eller läsplattor kostnadsfritt erbjuder 82 % av de responderande biblioteken. Gratis utlån av tekniken under en kort period erbjuder 36 % av respondenterna. Inget av de responderande biblioteken tar ut en kostnad för tekniklånet och alla tillfrågade har någon form av tekniska hjälpmedel att erbjuda.

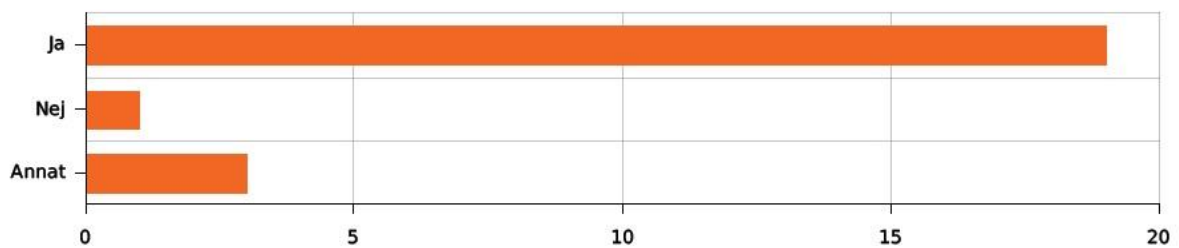
7.1.2.1 Reflektion

Svaren från de responderande folkbiblioteken visar tydligt att de lägger stor energi på sitt uppdrag att verka för informationskompetens, även för de äldre med olika former av funktionsnedsättningar. Utlån av tekniska hjälpmedel och hjälp vid hantering av desamma sker vid flertalet folkbibliotek. Det viktiga samarbetet mellan de kommunala verksamheterna och genom statliga initiativ ger goda möjligheter till en utökad teknikkunskap, vilket i förlängningen även skapar en ökad delaktighet i informationssamhället (Findal 2012, s. 59-60). Att som äldre och med någon form av funktionsnedsättning delta i en kurs eller utbildning inom Informations- och Kommunikationsteknik (IKT) kan på en personlig nivå många gånger vara skrämmande, men de vinster i ökade kunskaper, deltagande och en ökad känsla av sammanhang uppväger ofta det skrämmande. Det är även viktigt med stöd och hjälp när man som deltagare ska komma över sina personliga reservationer, lika viktigt är kunskap om anpassningar och hjälpmedel (Agahi et al. 2010, s. 180). Stor tyngdvikt bör läggas på kursens inriktning och utlärandet bland annat att utbildningen på den nivå deltagarna befinner sig. Resultaten visar att det huvudsakligen är kommunalt anställda, vanligtvis bibliotekarierna eller internt utbildade, som lokala skolelever eller äldre som lär ut. Den lokalanknytning och närhet som då finns mellan undervisare och deltagare är en positiv aspekt och underlättar vid inläring.

7.1.3 Mjuka värden, kommunikation, behov och önskemål

Frågeområdet som följer, fråga 9 till 11 handlar om den viktiga kommunikationen mellan folkbiblioteket och deras användare. Frågeställningarna söker svar på om respondenterna

anser att de har god kommunikation och kunskap kring sina äldre användare med funktionsnedsättnings behov och önskemål och om de erbjuder någon form av aktivitet speciellt för den specifika gruppen användare.

Figur 2

Fråga 9: Anser du att ni inom ert bibliotek har en god kommunikation med gruppen äldre med funktionsnedsättningar kring ev. önskemål? (se figur 2)

På frågan om de responderande biblioteken anser att de har en god kommunikation kring eventuella önskemål från de äldre användarna med funktionsnedsättningar svarar 91 % att de anser sig ha en god kommunikation kring gruppens önskemål, de som svarat att de inte anser att de har en god kommunikation är 4,8 %. Övriga svar som framkommer är att flera respondenter anser att de har en god kommunikation idag men att den kan bli bättre och att det är svårt att nå alla inom den specifika gruppen.

Fråga 10: Anser du att ni inom ert bibliotek har en god kunskap kring behov för gruppen äldre med funktionsnedsättningar?

Av samtliga respondenter anser 73 % att de har en god kunskap kring den specifika gruppens behov. De som inte anser sig ha god kunskap kring gruppens behov är 18 %. Flera av svaren under övrigt beskriver hur respondenterna anser sin kunskap som god och hygglig men att de har en önskan att den blir bättre.

Fråga 11: Erbjuder ni någon form av aktivitet som speciellt vänder sig till målgruppen äldre med funktionsnedsättningar?

På den till stora delar öppna frågan om biblioteket erbjuder någon form av aktivitet som speciellt vänder sig till målgruppen äldre med funktionsnedsättningar, där jag efterfrågar förutom ja eller nej svar, även önskar en eventuell kortfattad information kring aktiviteten som erbjuds. Ja svaren ger ett resultat på 41 %. Nära hälften av respondenterna svarar nej (46%) och bland de svar som framkommit under ytterligare information omfattar aktiviteterna:

- ”- Högläsning”
- ”- IT-verkstad en gång i veckan.”
- ”- Samarbetar med äldreomsorg kring program”
- ”- Hade digidel, men gör uppehåll precis nu”
- ”- handledning kring egen nedladdning av talböcker, bokpresentationer för föreningar för personer med funktionsnedsättning”
- ”- Vi kommer att påbörja ett projekt med högläsning”
- ”- Bokcirkel med möjlighet läsa daisy”
- ”- läsecirkel för daisy-användare”
- ”- talbokscirkel”
- ”- DAISY-direkt nedladdning”

(Ev. kortfattat vilken aktivitet eller form av, webbenkät, 2014)

7.1.3.1 Reflektion

Kontakt och kommunikation mellan folkbiblioteket och användarna är en del i den participatoriska modellen som verksamheten idag har som en av sina värdegrunder. De höga siffrorna tyder på att respondenterna anser sig ha en god kommunikation och en god kännedom kring önskemål och behov från sina äldre användare med funktionsnedsättningar. Men respondenterna uppger även att den specifika gruppen kan vara svår att nå och att deras kommunikation med gruppen kan bli bättre. En del i den viktiga delaktigheten och inkluderande i folkbibliotekets tillgänglighet handlar ju även om att erbjuda aktiviteter anpassade till målgruppen. De responderande folkbiblioteken uppger att de erbjuder anpassade aktiviteter, varav de vanligaste aktiviteterna är högläsning och bokcirkel för DAISY användare. Aktiviteterna är mycket goda för en ökad känsla av gemenskap och delaktighet vilket enligt forskningen är hälsofrämjande och hinderminskande (Antonovsky 2005, s. 16-17; Ek 2005, s. 67, s. 82; Agahi et al. 2010, s. 178).

7.1.4 Prioriteringar, användare och grupper

I följande frågeområde, fråga 12 – 13, söker jag svar på vilka grupper respondenterna själva bedömer som prioriterade. I bibliotekslagen (SFS 2013:801) finns tydligt beskrivet att ett av folkbibliotekets uppdrag är att ”ägna särskild uppmärksamhet åt prioriterade grupper”. I de prioriterade grupperna ingår både funktionsnedsatta, personer av utländsk härkomst samt nationella minoriteter (§4, §5). Men i lagen går också att läsa att folkbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar (§8). Som tidigare beskrivet är bibliotekslagen till stora delar tolkningsberoende och frågorna söker istället svar på hur de ansvariga respondenterna själva ser på vilka grupper användare de lokalt prioriterar.

Fråga 12: Anser du att ni inom ert bibliotek har en högprioriterad grupp – vilken?

Enligt de responderande folkbiblioteksansvariga har de två huvudsakliga högprioriterade grupper och de är *barn och unga*, totalt 18 stycken svar, och *funktionsnedsatta av alla åldrar*, totalt 7 stycken svar. Enligt lagar och statliga riktlinjer är de grupperna specificerade som mål för speciella insatser, vilket tyder på att folkbiblioteket har detta i åtanke för verksamheten. Fem respondenter uppger att de prioriterar ”nykommna svenskar” och ”annat modersmål” vilket också omfattas av bibliotekslagen, litteratur ska erbjudas åt personer med annat modersmål än svenska. Den grupp som inte omnämns är våra egna nationella minoriteter.

Fråga 13: Är det någon grupp som du anser skulle behöva mer uppmärksamhet – vilken?

Som ett resultat på frågeställningen visar svaren på en grupp i behov av uppmärksamhet: *Äldre*.

- ”- Alla, särskilt icke-användare”
- ”- Funktionshindrade och äldre”
- ”- Äldre”
- ”- Äldre”
- ”- Nya svenskar”
- ”- Äldre personer som är mycket ensamma”
- ”- Besökare med "osynliga" funktionshinder”
- ”- Äldre, andra språk”
- ”- Äldre/funktionshindrade behöver alltid mer uppmärksamhet, de är en grupp som inte alltid kräver så mycket.”
- ”- Äldre”

- ”- Mångspråk”
- ”- nej, men alla prioriterade grupper behöver uppmärksammas mer”
- ”- Äldre och funktionsnedsatta”

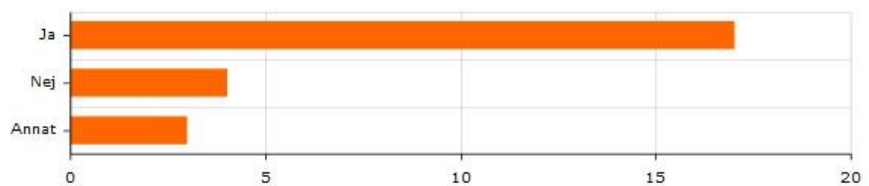
(Fråga 13, webbenkät, 2014)

7.1.4.1 Reflektion

Respondenterna själva uppger att deras huvudfokus för extra insatser är barn och unga men att de funktionsnedsatta även finns med i åtanke. I svaren på frågeställningen kring prioriterade grupper som kan behöva mer uppmärksamhet och i så fall vilken, framträder ett svar framför de andra, de Äldre. Som en god tvåa kommer gruppen Funktionshindrade. De båda grupperna omfattas av undersökningens huvudsakliga ämne och presenteras redan i det inledande brevet, vilket är mycket troligt att det har påverkat de svar som givits. Har tanken kring hur de äldre med funktionsnedsättningar bemöts på folkbibliotek idag, genom min studie väckts hos respondenterna, finns det en möjlighet att det även ger goda effekter i framtiden. Bland de övriga svar från flera av respondenterna återfinns kommentarer kring gruppen äldre med funktionsnedsättningar som en ganska osynlig grupp som kan vara svår att nå.

7.1.5 Kultursatsningar, framtiden och avslutande respondent kommentarer

De avslutande frågeområdena, fråga 14-16, handlar om framtiden och hur respondenterna ser på sin lokalkommuns framtidssatsningar. Om de anser att kommunen satsar på kulturen och om de redan börjat planera inför förändrade utmaningar från framtidens äldre. Som avslutning har jag även bitt respondenterna själva skriva kommentarer eller funderingar i anslutning till frågeämnet i studien.

Figur 3

Fråga 14: Anser du att er kommun satsar på kulturverksamheten? (se figur 3)

Av de tillfrågade anser mer än tre fjärdedelar (77%) att deras kommun satsar på kulturverksamheten, 18 % av respondenterna anser inte att deras kommun satsar på kulturverksamheten och bland övrigt svaren återfinns ”nej inte tillräckligt mycket” och ”till viss del” (webbenkät, 2014).

Fråga 15: Har ni på något sätt planerat för eller diskuterat kring framtidens ökande och förändrade behov och önskemål gällande tjänster, service och informationskompetens hos kommande grupper av äldre med funktionsnedsättningar?

På frågan om de på något sätt har planerat för eller diskuterat kring framtidens ökande och förändrade behov och önskemål gällande tjänster, service och informationskompetens hos kommande grupper av äldre med funktionsnedsättningar. Svarar mindre än hälften av respondenterna (46%) att de på något sätt tagit upp frågan om förändrade behov och önskemål. Hälften av respondenterna (50%) svarar att de inte tagit upp frågan. Och under övrigt går att läsa:

- ”- Vi utbildar oss bland annat i hur äldre och funktionsnedsatta kan använda läsplattor.”
 - ”- Diskuterar gör vi. väntar på utökad teknik kring daisy”
 - ”- Vi försöker iaktta omvärlden kontinuerligt och anpassa vår verksamhet därefter”
- (Övrigt, fråga 15, webbenkät, 2014)

Sista området i frågeformuläret, **fråga 16: Övriga kommentarer och avslutande funderingar**. Ett helt öppet forum där respondenterna själva får skriva ned eventuella kommentarer och funderingar, följande tankar och kommentarer har lämnats.

- ”Vi samverkar kring biblioteket tjänster för äldre och personer med funktionsnedsättning i sex kommuner inom "Bibliotek i Väst". Därigenom kan vi ha erfarenhetsutbyte, verksamhetsutveckling och kompetensutveckling tillsammans för biblioteken och vår personal.”
- ”Som jag skrev tidigare så är äldre människor ofta inte lika krävande. Vilket kan leda till att de glöms bort lite. Vi kan alltid göra mer, det är min målsättning, men samtidigt så har vi en nivå på arbetet som ändå känns bra. Vi har en läs och skrivtekniker, datorkurser för äldre i små undervisningsgrupper. Det finns även en annan kurs där de får lära sig om ipads. Just den nya tekniken tycker jag är så viktig för de äldre och även funktionshindrade, de kan förstora texten och få hjälp med skärmläsning.”
- ”Äldre är en stor användargrupp på biblioteket och jag upplever att vår verksamhet är ganska väl anpassad efter deras behov. Ibland hade jag också önskat ett större engagemang från personalen på boendena hörkring. Går man med depositioner så behövs också någon som sas tar emot och förvaltar tjänsten. Vi är en ganska slimmad organisation och det tar mycket tid att åka runt med böcker till många olika ställen.”

(Övriga kommentarer och avslutande funderingar:, webbenkät, 2014)

7.1.5.1 Reflektioner

Statistiken visar att Sveriges befolkning lever längre och ökar i antal, därför det är viktigt att planera inför framtiden (SCB regional statistik 2014; Fors et al. 2013, s. 1). Folkbiblioteket står inför krav som omfattar bland annat förändrad digitalkompetens, ökad tillgänglighet och högre ställda krav från användarna (Agahi 2010, s. 246). I de kommuner där respondenterna är verksamma uppger de att det i de flesta kommunerna satsas på kulturverksamheten. De uppger även att de inte har tagit upp frågan om förändrade behov och önskemål från den ökande gruppen äldre med eller utan funktionsnedsättningar. Bland de avslutande kommentarerna kan man uttyda hur de ansvariga respondenterna själva anser hur viktigt samarbete inom och över verksamhetsgränser är för att kunna möta upp den specificerade användargruppen. Även vikten och betydelsen av teknik som hjälpmedel beskrivs.

7.2 Analys

Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen och Skot-Hansen beskriver sin fyra-områdes modell som uppdelad mellan områden för samhälle och samhällsmål samt områden för en mer individuell utveckling (2012, s. 589). I min analys har jag valt att dela in resultaten från min undersökning i områden mer inriktade på en samhälls ”vinst” och en individuell ”vinst” enligt fyra-områdesmodellen. För att ytterligare förstärka indelningen har jag valt att utgå från den indelning av innanförskap som Mikael Stigendal (2008) gör med hänvisning till Lockwoods system- och socialintegration (s. 49ff). De områden Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen och Skot-Hansen beskriver som mer inriktade på områden för samhälle och samhällsmål omfattas av Lockwoods systemintegration, det som Stigendal benämner som ett hårt innanförskap. Det hårda innanförskap som kännetecknas av riktlinjer och en mer påtaglig, fysisk tillgänglighet, krav och önskemål från samhället. Åtgärder och program på både macro och micro nivå för att stärka landets medborgare. Genom tillgänglighet med minskade hinder skapas möjligheter till ett fysisk oberoende.

De områden Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen och Skot-Hansen beskriver som viktiga på en mer personlig, individstärkande nivå är till stora delar inkluderade i Lockwoods socialintegration, det som Stigendal benämner som det mjuka innanförskapet. Det mjuka innanförskapet handlar till stora delar om en ökad delaktighet och möjligheten att delta i aktiviteter. Genom det mjuka innanförskapet skapas både en möjlighet till den individuella utvecklingen och samtidigt stärks känslan av att vara en del i en gemenskap och stärkta koherenskänslor. Det mjuka innanförskapet handlar ett aktivt inkluderande och hälsofrämjande med låga trösklar, den värdegrund och människosyn folkbiblioteket utgår från.

De områden inriktade på systemintegrationen, det hårda innanförskapet i Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen och Skot-Hansens modell omfattar självbestämmande och nyskapande. Områden där de menar att biblioteket kan hjälpa till att skapa starka och oberoende medborgare samt verka för nytänkande och nyskapande. Det hårda innanförskapet, systemintegrationen styrs till stora delar av övergripande system och strukturer med regler och riktlinjer för folkbibliotekets agerande gällande fysisk tillgänglighet och tekniska hjälpmedel för de äldre användarna med funktionsnedsättningar.

Upplevelse och delaktighet är de två områden som Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen och Skot-Hansen beskriver som stärkande på en individuell nivå i sökandet efter mål och mening i dagens komplexa samhälle. Det mjuka innanförskapet, socialintegrationen handlar mer om kommunikation och förståelse kring behov och önskemål, en djupare insikt i hur folkbiblioteket kan möta upp äldre funktionsnedsatta användare. Stigendal beskriver bibliotekets låga barriärer, breda kunskapssyn, aktiva tillgodogörande tillsammans med lust och motivation som några av de värdegrunder folkbibliotekets verksamhet utgår från och som skapar delaktighet, grunden för det mjuka, sociala innanförskapet (2008, s. 64, s. 82ff).

7.2.1 Systemintegration

De områden Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen och Skot-Hansens beskriver i fyra-områdesmodellen som de viktigaste för biblioteket att verka för ur ett samhällsperspektiv handlar om självbestämmande och nyskapande. Områden att prioritera och fokusera på hur folkbiblioteket ska kunna verka för att stärka sina medborgares oberoende. Ett oberoende för de äldre med funktionsnedsättningar i formen av ett självbestämmande kan handla om hur väl folkbiblioteket anpassat sina lokaler, utbudet av hjälpmedel och underlättande teknik för att kunna möta både tillgänglighetslagar och användarbehov. Självbestämmande omfattar även hur folkbiblioteket har verkat på ett hinderminskande sätt för att öka åtkomligheten för de äldre med funktionsnedsättningar, i vilken omfattning de själva kan ta del av folkbibliotekets utbud. Genom minskade hinder stärks även den viktiga egenmakten, vilket även ökar motivationen för involvering och deltagande i samhället (Ek 2005, s. 67; Antonovsky 2005, s. 45).

Nedtecknade styrdokument som beskriver tillgänglighet, hinderminskande åtgärder och samarbete över verksamhetsgränser är olika metod för en ökad tillgänglighet. Även nedtecknade rutiner kring bemötande av användarna skapar en grund för det hårda innanförskapet, den systemintegration som Stigendal beskriver (s. 95-96). Sedan år 2001 har den fysiska tillgängligheten på svenska folkbibliotek har ingått som en del i riksdagens nationella handlingsplan för handikappolitiken. I Socialdepartementets skrift *En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken 2011-2016* (2011), beskrivs bland annat att plan-

och bygglagen reglerar tillgängligheten för personer med funktionsnedsättningar vid ny- och ombyggnationer samt ändringar i lokaler avsedda för allmänheten (s.38). Det är viktigt med ett ökat samarbete mellan staten, landstinget och kommunerna inom ramarna för tillgänglighetsstrategin. I Socialdepartementets skrift *Enkelt avhjälpt* (S2008.035) visas genom tydliga resultat att samarbete över dessa gränser är effektivt och medförde ett ökat engagemang för och genomförande av tillgänglighetsfrämjande åtgärder (s.9). Det viktiga samarbetet över gränser skapat både genom styrdokument som biblioteksplaner och som en viktig värdegrund ger en möjlighet att minska hinder och öka tillgängligheten vilket ger användarna ett oberoende (Agahi 2010, s. 180; *Kultur för äldre* 2013, s. 12). Oavsett funktionsnedsättning kan man som äldre ta del av samhälls- och kulturliv utan att vara till belastning eller kräva extra hjälp. Självbestämmande och oberoende som stärker individen kan ske genom tillgänglighet, utbud (Lättläst eller DAISY) men också genom utbildningar inom IKT. Integrationen skapas genom en ökad möjlighet för alla att ta del av utbudet på sina egna villkor, oavsett det gäller tydliga nedtecknade riktlinjer eller förändrande av traditioner, ökad teknisk kunskap och att sluta se olika grupper som kategorier (Muddiman et al. 2000, s. 82, s. 92; Hedemark och Hedman 2002, s. 50; *Kultur för äldre* 2013, s. 12). Siffrorna som tillgänglighetsfrågeställningarna i min undersökning visar, gällande fysiska såväl som tekniska hjälpmedel (figur 1, s. 21) hos de responderande folkbiblioteken, talar sitt tydliga språk. Arbetet med tillgänglighetsfrågorna är viktiga och har resulterat i en ökad grad av integration gällande det hårda innanförskapet, tillgänglighet för de äldre med funktionsnedsättningar.

Oberoende genom nyskapande kan bland annat omfatta den teknik som folkbiblioteket kan använda sig av själva och erbjuda sina användare. Internet och hemsidor anpassade för olika användare, digitalteknik i lokalerna tillsammans med olika tekniska hjälpmedel. I fyra-områdesmodellen beskriver Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen och Skot-Hansen nyskapande som en möjlighet till nytänkande. Stora delar i nyskapande och nytänkande handlar om att bryta gamla mönster och lämna negativa traditioner. Muddiman et al. (2000, s. xi) beskriver att de engelska allmänna biblioteken till stora delar enbart är nyskapande och inkluderande på ytan vilket ökar kraven på tydliga nedtecknade riktlinjer för hur man ska förändra sina rutiner och bemötande mot en mer inkluderande verksamhet. De olika former av tekniska hjälpmedel som idag finns utvecklas hela tiden vilket gör det extra viktigt att från folkbibliotekets sida hålla sig uppdaterade och se förbi tidigare användningsområden eller begränsningar (Linley 2000, s. 82). Att tänka utanför ramarna för att kunna erbjuda den bästa möjligheten för de äldre med någon form av funktionsbegränsning att hålla sig tekniskt uppdaterade, delaktiga och informationskompetenta. Kunskaper i Informations- och Kommunikationsteknik (IKT) och hjälpmedelsteknik tillhör idag inte önskvärda utan krävda färdigheter för att vara en del av och integrerad i samhället.

Teknik kan vara ett perfekt hjälpmedel vid flera olika former av funktionsnedsättningar men är även ett enormt hinder i vardagen om man som användare inte har den kunskap som tekniken kräver. En del i folkbibliotekets uppdrag är enligt paragraf 7 i bibliotekslagen ”Folkbiblioteken ska verka för att öka kunskapen om hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet.” (SFS 2013:801 §7). Olle Findal beskriver känner sig många äldre utanför det moderna informations-samhället (2012, s. 60). Det viktiga samarbetet över verksamhetsgränserna har bland annat resulterat i statligt finansierade projekt som DigiDel och SeniorNet. Men även samarbeten mellan olika vårdinstanser för de äldre, skolor och folkbiblioteken, projekt och initiativ som har som mål att ge en ökad kunskap kring digitalteknik. Samordnare av utbildningarna och projekten är

ofta folkbiblioteket och de responderande folkbiblioteken har nästan allihop, med ett undantag, någon form av utbildning eller kurser i IKT för äldre än 65 år. Även viss utbildning och undervisning i användningen av exempelvis DAISY-spelare (talbok) erbjuds, ett fåtal erbjuder speciella kurser eller handledare för äldre med funktionsnedsättningar vilket kan tyda på att det finns en viss risk för gruppens utanförskap vid behov av informations- eller hjälpmedelsteknik.

7.2.2 Socialintegration

Delaktighet och upplevelse är två av de områden Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen och Skot-Hansen i sin fyra-områdes modell beskrivs som verktyg för att stärka individen ur ett huvudsakligen personligt perspektiv. Det mjuka innanförskapet, socialintegrationen handlar till stora delar om att stärka en känsla av att vara till nytta, ha medinflytande och samtidigt kunna ta del av och verka på den lokala kultur- och samhällsarenan (Stigendal 2008, s. 95-96). Ett stärkande av den sociala tillhörigheten genom aktiviteter där man känner sig accepterad, där man trivs och känner att man vill höra hemma ges en ökad känsla av sammanhang och gemenskap, vilket stärker delaktigheten och minskar utanförskapet (Antonovsky 2005, s. 44ff; Ek 2005 s. 67). De tre komponenter Antonovsky beskriver, begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet är alla tre områden där folkbiblioteket genom tjänster erbjudna till sina äldre funktionshindrade användare kan stärka användarnas GMR (2005 s. 16-17). Ett inkluderande förhållningssätt genom kommunikation kring behov och önskemål med gruppen äldre med funktionsnedsättningar. Kommunikation och kunskap ger en möjlighet att personifiera den många gånger både osynliga och utsatta gruppen. Möta upp och bemöta istället för att hantera de äldre med funktionsnedsättningar som en stor *homogen uppsättning begränsningar* och istället se till de individer som gruppen består av (Hedemark & Hedman 2002, s. 22, s. 50; Agahi et al. 2010 s. 180; Linley 2000, s. 91; *Kultur för äldre* 2013, s. 12).

Flertalet av de tjänster som folkbiblioteket erbjuder sina äldre funktionsnedsatta användare handlar om att stärka individen, skapa möjligheter till personlig utveckling, upplevelser och äventyr tillsammans med vidgade vyer utanför eventuella funktionsbegränsningar. Tjänster som Socialbibliotekarie, Boken kommer/ litteraturleveranser, uppsökande verksamhet tillsammans med Lättläst litteratur och DAISY talbokssystem är alla medel för att öka det sociala innanförskapet oavsett personliga hinder eller begränsningar. Kommunikation med användarna inom gruppen kring deras behov och önskemål mycket viktig. Ett gott samarbete med övriga kommunala verksamheter, exempelvis omvårdnad och socialförvaltning är också ett medel för folkbiblioteket att nå de äldre med funktionsnedsättningar. Kulturrådets Nätverket kultur i vården och projektet Möten med litteratur är tillsammans med lokala samarbeten olika sätt att mötas över verksamhetsgränserna. Kommunikationen och samarbetet över de kommunala verksamhetsgränserna finns idag och respondenterna anser att de har god kunskap kring de äldre med funktionsnedsättningars behov och önskemål, men ett flertal respondenter påpekar att gruppen kan vara svår att nå och att respondenternas kunskap kring gruppens behov och önskemål kunde vara bättre.

För personer utan funktionsnedsättningar, oavsett ålder handlar möjligheterna till delaktighet och upplevelser om vilja. För de äldre med funktionsnedsättningar handlar möjligheterna till upplevelser ofta om anpassningar och hjälpmedel. En god kommunikation mellan folkbiblioteket och användarna kring aktiviteter eller anpassningar för äldre med funktionsnedsättningar skapas möjligheter till nya upplevelser. Idag finns folkbibliotekets samlingar tillgängliga i både fysisk och digital form. För att skapa möjligheter att kunna ta del

av och delta i litteratur- och kulturgemenskapen är ett samarbete med användarna och de övriga kommunala verksamheterna olika sätt att försöka finna nya vägar för tillgänglighet och delaktighet. Kulturrådets satsning Kultur för äldre har sedan 2011 haft i uppdrag att öka spridningen av kultur och att erbjuda kulturupplevelser till äldre som själva har svårt att ta del av det. I Kulturrådets skrift *Kultur för äldre: En inspirationskrift*. (2012) beskrivs hur lokala projekt inom 24 i huvudsak kommunala verksamheter har erbjudit äldre att bland annat vara cirkusartister, möten över generationsgränser, högläsning och eget skapande (s. 5ff). Projekten är utformade för att vara tillgängliga och inkluderande för alla förbi eventuella begränsningar skapade av funktionsnedsättningar. Anpassningen av aktiviteterna samt stöd och stötning vid deltagandet är viktigt och bygger på kommunikation och förståelse kring behov och önskemål (Agahi et al. 2010, s. 241-242). I undersökningen har jag ställt frågan om de responderande folkbibliotekens erbjudande av någon form av aktivitet som vänder sig speciellt till målgruppen äldre med funktionsnedsättningar. Resultatet visar att det erbjuds aktiviteter som vänder sig till de äldre med funktionsnedsättningar, bland annat teknikutbildning. Det vanligaste svaret är bokcirkel för DAISY användare. Det är väldokumenterat att bokläsning inte bara är en god möjlighet till upplevelser och vidgande av vyer utan även är både hälsofrämjande såväl som en aktivitet som ger en ökad känsla av social gemenskap och känsla av meningsfullhet (Agahi 2010, s. 241-242).

8 Slutsats

Min övergripande forskningsfråga lyder ”Hur agerar svenska folkbibliotek för en ökad delaktighet för äldre med funktionsnedsättningar?” Frågeställningen ser till folkbibliotekets agerande gällande en sammantagen ökad delaktighet för äldre med funktionsnedsättningar. Frågeställningen omfattar även hur väl verksamheten arbetar aktivt för ett inkluderande förhållningssätt och jämställdhet på lika villkor. Slutsatsen av min studie visar att tillgänglighetsprogram och handlingsplaner tillsammans med olika former av social verksamhet och kommunikation skapar en god delaktighet i kultur och samhällsliv ur ett folkbiblioteks perspektiv för de äldre med funktionsnedsättningar.

De områden som Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen och Skot-Hansen beskriver i sin fyra-områdes modell som de viktigaste för folkbiblioteket att verka för upplevelse, delaktighet, självbestämmande och nyskapande är övervägande väl tillgodosedda enligt de folkbiblioteks ansvariga jag valt att vända mig till. Delaktighet och ett inkluderande förhållningssätt genom både lokal- och tjänstanpassning för de äldre med funktionsnedsättningar. Ett exempel på ett inkluderande förhållningssätt är litteratur som levereras och görs åtkomlig oavsett format vilket skapar upplevelser, en delaktighet och självbestämmande genom tillgänglighet och valmöjligheter samt en inställning av nyskapande genom användningen av olika former av teknik. IKT-utbildning, bokcirkel och aktiviteter erbjudna till äldre med funktionsnedsättningar skapar både en möjlighet till personlig förkovran såväl som delaktighet i en gemenskap. Stärkande av KASAM (Känsla Av SAMmanhang) via tillgänglighet till samhälls- och kulturliv tillsammans med olika former av läsfrämjande metoder som högläsning och talbokscirkel borgar för starka, friska, nyfikna och deltagande äldre med funktionsnedsättningar. Folkbiblioteket har de bästa förutsättningarna för både det hårda och mjuka innanförskapet vilket flertalet av studierna och litteraturen konstaterar (Muddiman et al. 2000, s.157; Höglund 2010, s. 349).

Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen och Skot-Hansen beskriver i sin modell hur det från de fyra fundamentala områdena skapas ytterligare fält vilka verkar positivt för användarnas personliga utveckling. Genom att stärka det inkluderande perspektivet skapas platser för inspiration, lärande, kreativitet och skapande och det gränslösa mötet, det sociala interagerandet. Genom ett inkluderande förhållningssätt skapar de fyra grundläggande områdena för individ- och samhällsutveckling tillsammans med fälten för mer personlig utveckling effekter där användarna oavsett hinder, nedsättningar eller begränsningar kan bli engagerade och exalterade, nyfikna och utforskande, kreativa och skapande samt ges möjligheter att verka, påverka och delta (modell se s. 15). Folkbiblioteken som deltagit i min studie har genom olika åtgärder för en ökad fysisk tillgänglighet genom underlättande vid användning av lokalerna för äldre med funktionsnedsättningar, sett både till fysiska och tekniska hjälpmedel. De har även en god socialintegrerande service med bland annat socialbibliotekarier, bokleveranser samt kunskapsutvidgande kurser och utbildningar bland annat i hjälpmedel- och digitalteknik. En hög grad av tillgänglighet skapar ett ökat oberoende och deltagande i kultur- och samhällsliv för de äldre med funktionsnedsättningar, vilket jag anser visar på ett mycket gott inkluderande förhållningssätt.

9 Förslag till fortsatt forskning

En intressant fortsättning vore att utgå från min undersökning och sedan vända på perspektivet. Genom att exempelvis intervjua ett flertal äldre biblioteksanvändare med funktionsnedsättningar ges möjligheten till ett intressant motsatsperspektiv. Vi vet att folkbiblioteket anser att de själva är tillgängliga och inkluderande men är det verkligheten ur användargruppens synvinkel.

KASAM (Känslan Av SAMmanhang) är en metod och ett utvärderingssystem för delaktighetens vikt för ett ökat hälsomässigt välbefinnande. Metoden är inte ny men har de senaste åren kunnat påvisa påtagliga resultat inom områden som verkar för ett inkluderande av äldre med funktionsnedsättningar. Därför anser jag att fortsatta studier inom området kan vara intressant att fortsätta följa ur ett biblioteksvetenskapligt perspektiv.

Stora satsningar görs för att öka tillgängligheten för de äldre med funktionsnedsättningar, nationella och internationella projekt är pågående vilket ger en god möjlighet för uppföljningar och granskningar av kommande resultat. Ett ökande antal äldre med grundläggande digitalkunskaper samtidigt som den tekniska utvecklingen ständigt går framåt kommer att skapa nya utmaningar för folkbiblioteken gällande både service och utbud. Därför anser jag att fortsatt uppföljning och studier i ämnet både ur ett informationsvetenskapligt såväl som ur ett biblioteksvetenskapligt perspektiv är viktigt.

Källförteckning

Otryckt källa

Webbenkät, The Library Spirit Den svenska biblioteksandan, genomförd hösten 2014. I författarens ägo.

Tryckta källor

Antonovsky, Aaron (2005). *Hälsans mysterium*. 2. utg. Stockholm: Natur och kultur

Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber

Hansson, Joacim (2005). *Det lokala folkbiblioteket: förändringar under hundra år*. Linköping: Mimer, Institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet

Kultur för äldre: värt att leva för. (2013). Stockholm: Kulturrådet

Stigendal, Mikael (2008). *Biblioteket i samhället: en gränsöverskridande mötesplats?*. Lund: BTJ

Elektroniska källor

Agahi, Neda (2010). Aktiv och frisk eller frisk och aktiv? ”Äldre personers fritidsaktiviteter och sambandet med hälsa.” *Socialmedicinsk tidskrift* 2010; 3:241-246

<http://socialmedicinsktidskrift.se/smt/index.php/smt/article/view/682/504> [2015-02-01]

Nedladdningsbar PDF <http://socialmedicinsktidskrift.se/smt/index.php/smt/article/view/683/520>

Agahi Neda, Lennartsson Carin, Österman Jenny, Wånell Sven Erik (2010). ”Sociala relationer, socialt deltagande och hälsa bland äldre personer.” *Socialmedicinsk tidskrift* 2010; 87(3):175 – 181
<http://socialmedicinsktidskrift.se/smt/index.php/smt/article/view/683/520> [2015-01-28]

Ek, Stefan (2005). *Om information, media och hälsa i en samhällelig kontext: en empirisk och analytisk studie*. Diss. Åbo : Åbo Akademi, 2005

<http://bibbild.abo.fi/ediss/2005/EkStefan.pdf> [2014-12-27]

Findahl, Olle (2012). *Svenskarna och Internet 2013*. Stockholm: .SE

<https://www.iis.se/docs/SOI2013.pdf> [2014-11-23]

Folkhälsorapport 2009 (2009). Stockholm: Socialstyrelsen

<http://www.folkhalsomyndigheten.se/pagefiles/12982/folkhalsorapport-2009.pdf> [2014-09-28]

Fors Stefan, Lennartsson Carin, Agahi Neda, Parker Marti G, Thorslund Mats (2013), Intervjustudie om de allra äldstas levnadsvillkor. Äldre har fått fler hälsoproblem, men klarar vardagen bättre.

Läkartidningen 2013;110:CA33.

<http://www.lakartidningen.se/EditorialFiles/33/%5BCA33%5D/ca33.pdf> [2015-01-20]

Hedemark, Åsa & Hedman, Jenny (2002). *Vad sägs om användare? Folkbibliotekens användardiskurser i tre bibliotekstidskrifter*. Magisteruppsats i Biblioteks och informationsvetenskap 2002:61, Högskolan i Borås. <http://hdl.handle.net/2320/901> [2014-10-23]

Höglund, Lars (2010), ”Bibliotek och demokratiska möten” i Sören Holmberg & Lennart Weibull (red.): Nordiskt ljus, SOM-institutet 2010. http://som.gu.se/digitalAssets/1339/1339077_341-356-lars-h--glund.pdf [2014-10-16]

Hvenegaard Rasmussen, Casper, Jochumsen, Henrik och Skot-Hansen, Dorte (2012) "The four spaces – a new model for the public library", *New Library World*, Vol. 113 Iss: 11/12, pp.586 – 597

<http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/03074801211282948> [2014-09-16]

Kulturrådet, Nätverket för kultur i vården

<http://www.kulturradet.se/en/Kultur-och-halsa/Sverige/Kultur-i-varden/> [2015-01-01]

- Kulturrådet, *Ökad tillgänglighet till kultur för personer med funktionsnedsättning, Mål och handlingsplan 2011–2016* (2011)
http://www.kulturradet.se/Documents/Verksamhet/Tillganglighet/mal_handlingsplan.pdf [2015-02-11]
- Kulturrådet (2012), *Kultur för äldre: en inspirationsskrift*. Högberg, Cajsa Stockholm: Statens kulturråd
http://www.kulturradet.se/Documents/publikationer/2012/kultur_aldre_low.pdf [2015-02-17]
- Kungliga biblioteket, *Biblioteksplan 2.0* (2013)
<http://www.kb.se/Dokument/Biblioteksstatistik/SkriftBiblioteksplan.pdf> [2015-02-05]
- Kungliga biblioteket, *Hinder för biblioteksplaner, Kommunala bibliotek* (2014)
http://www.kb.se/dokument/Biblioteksstatistik/Hinder_f%C3%B6r_biblioteksplaner.pdf [2015-01-29]
- Muddiman, Dave, Durrani, Shiraz, Pateman, John, Dutch, Martin, Linley, Rebecca & Vincent, John, (2000) *Open to All? The Public Library and Social Exclusion, Volume One: Overview and Conclusions*, Library and Information Commission Research Report 84
<http://eprints.rclis.org/6283/1/lic084.pdf> [2015-01-20]
- Nationalencyklopedin, funktionsnedsättning, Malmquist, Jörgen
www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/funktionsnedsattning [2014-11-16]
- Riksdagen, Svensk författningssamling, Bibliotekslag 2013:801
http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/sfs_sfs-2013-801/
 [2014-10-19]
- Riksdagen, Svensk författningssamling, Socialtjänstlag 2001:453
https://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Socialtjanstlag-2001453_sfs-2001-453/#K2a [2015-01-22]
- SCB Statistiska centralbyrån, befolkningsmängd 20131231
http://www.scb.se/sv/_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Befolkning/Befolkningens-sammansattning/Befolkningsstatistik/25788/25795/Helarsstatistik---Kommun-lan-och-riket/159277/
 [2014-11-22]
- SCB, regional statistik, åldrande befolkning
http://www.scb.se/sv/_/Hitta-statistik/Regional-statistik-och-kartor/Statistikatlasen/VisletBehallare/Aldrande-befolkning/ [2014-12-12]
- Scott, John & Marshall, Gordon (red.) (2009). *A dictionary of sociology / [Elektronisk resurs]*. 3rd ed. rev. Oxford: Oxford University Press
<http://www.worldcat.org/title/dictionary-of-sociology/oclc/301971283/viewport> [2015-02-05]
- SKL, Sveriges Kommuner och Landsting, indelning 2011 (excel)
<http://skl.se/tjanster/kommunerlandsting/faktakommunerochlandsting/kommungruppsindelning.2051.html> [2014-09-27]
- Socialdepartementet, *En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken 2011-2016* (KUR 2011/3799), <http://www.regeringen.se/content/1/c6/17/12/69/847e537d.pdf> [2014-12-16]
- Socialdepartementet, *Enkelt avhjälpt - Strategi för genomförandet av tillgänglighetsmålen i nationella handlingsplanen för handikappolitiken*, S2008.035
<http://www.regeringen.se/sb/d/10058/a/118368> [2015-02-06]
- Socialstyrelsen, *Kunskapsguiden, Nedsatta funktionstillstånd hos äldre*
<http://www.kunskapsguiden.se/aldre/halsoproblem/Nedsattafunktionstillstand/Sidor/default.aspx>
 [2015-02-01]
- SWEOLD, <http://www.sweold.se/> [2014-11-16]

Wallin, Kerstin E. (1998). Valfrid Palmgren - kvinnlig visionär på KB.. *Några hyll(nings)centimeter / [redaktörer: Anders Burius ...].* S. [325]-332
<http://www.kb.se/dokument/Aktuellt/audiovisuellt/N%C3%A5gra%20hyll%28nings%29centimeter/325-332WallinValfrid.pdf> [2014-12-11]

WebbEnkäter, <https://www.webbenkater.com/> [2014-09-28]

World Health Organization, Health topics, Disabilities
<http://www.who.int/topics/disabilities/en/> [2014-09-14]

Åslund, Karin (2012). *Hur är läget i kommunerna?: uppföljning av funktionshindersfrågorna 2012.* Johanneshov: Handisam
<http://www.mfd.se/globalassets/dokument/publikationer/2012/a-2012-9-hur-ar-laget-i-kommunerna-uppfoljning-av-funktionshindersfragorna-2012.pdf> [2014-12-22]

Bilaga 1 Personligt brev till respondenterna

Hej, jag heter Camilla Ekegren och studerar Biblioteks- och Informationsvetenskap på Högskolan i Borås. Nu är det dags för kandidatuppsatsskrivning, mitt ämnesval handlar om Folkbibliotekets tjänster, service och tillgänglighet för äldre med funktionsnedsättningar.

Därför undrar jag om Ni skulle vara intresserade av att delta i min studie genom att besvara en web-enkät med några korta frågor. Varje svar har ett extra kommentarsfält samt enkäten avslutas med en möjlighet till egna och övriga kommentarer och jag uppskattar om ni skriver i ytterligare information eller kommentarer. Klicka på länken nedan så förs ni till enkäten direkt.

Alla svar kommer att behandlas helt konfidentiellt och enbart redovisas i sammanfattande form.

Tack för hjälpen och vid frågor var vänlig kontakta
Camilla Ekegren
s090309@student.hb.se

Enkätlänk: <https://www.webbenkater.com/s/xxxxxxxxxxxx=idnr>

Bilaga 2 Enkät

Fråga 1

Har ni på något av följande sätt förändrat er service för ökad delaktighet och minskade hinder för äldre med funktionshinder?

- Tillgänglighet i lokalerna för hjälpmedel (rullator/ rullstol)
- Tekniska hjälpmedel i lokalerna, hörslingor, digitala hjälpmedel
- Socialbibliotekarie
- Litteraturleveranser, BokenKommer
- Daisy talbokssystem
- Stortext, Lätt Läst
- Ledsagare, servicepersonal i lokalerna
- Uppsökande verksamhet ex. vårdinrättningar, läsombud
- Övrigt:

Fråga 2

Har ni genomfört några specifika förändringar för att uppfylla riktlinjerna i den nya bibliotekslagen som trädde i kraft januari 2014 (Bibliotekslag 2013:801) ex. fokuserat på prioriterade grupper, ökad tillgänglighet?

- Ja
- Nej

Några specifika förändringar:

Fråga 3

Har ni på lokalnivå något av följande plan- eller styrdokument?

- Biblioteksplan egen, kommunal
- Biblioteksplan ansluten till någon form av nätverk, läns- eller regionanslutning
- Handlingsplan, någon form av styrdokument för framtiden
- Tillgänglighetsprogram, tillgänglighetsplan
- Övrigt:

Fråga 4

Samarbetar ni med övriga kommunala förvaltningar

- Ja
- Nej

Vilka samarbetar ni huvudsakligen med:

Fråga 5

Har ni IKT (informations- och kommunikationsteknik) utbildning för äldre +65 år (digitala noviser) ?

- Ja, egen (i bibliotekets regi)
- Ja, via samarbete med annan lokal förvaltning/ skola
- Ja, statlig ex. Digidel, SeniorNet
- Nej
- Övrigt:

Fråga 6

Har ni speciella kurser eller handledare för äldre med någon form av funktionsnedsättning? Ex. digitalteknisk- eller hjälpmedelskunskap

Ja

Nej

Övrigt:

Fråga 7

Använder ni er av kommunalt anställda utbildare eller samarbetar ni med en privat aktör?

Kommunalt anställda

Internt utbildade (ex. äldre)

Elever på lokala skolor

Privat aktör

Övrigt:

Fråga 8

Lånar ni ut tekniska hjälpmedel ex. läsplattor, Daisyspelare mm. ?

Ja, gratis

Ja, under en kortare provperiod

Ja, till självkostnadspris, mindre summa

Nej

Övrigt:

Fråga 9

Anser du att ni inom ert bibliotek har en god kommunikation med gruppen äldre med funktionsnedsättningar kring ev. önskemål?

Ja

Nej

Övrigt:

Fråga 10

Anser du att ni inom ert bibliotek har en god kunskap kring behov för gruppen äldre med funktionsnedsättningar?

Ja

Nej

Övrigt:

Fråga 11

Erbjuder ni någon form av aktivitet som speciellt vänder sig till målgruppen äldre med funktionsnedsättningar?

Ja

Nej

Ev. kortfattat vilken aktivitet eller form av:

Fråga 12

Anser du att ni inom ert bibliotek har en högprioriterad grupp - vilken?

Ja

Nej

Övrigt

Fråga 13

Är det någon grupp som du anser skulle behöva mer uppmärksamhet - vilken?

Ja

Nej

Övrigt

Som avslutning har jag ett par frågor kring framtiden

Fråga 14

Anser du att er kommun satsar på kulturverksamheten?

Ja

Nej

Övrigt:

Fråga 15

Har ni på något sätt planerat för eller diskuterat kring framtidens ökande och förändrade behov och önskemål gällande tjänster, service och informationskompetens hos kommande grupper av äldre med funktionsnedsättningar?

Ja

Nej

Övrigt:

Fråga 16

Övriga kommentarer och avslutande funderingar:

Tack för din medverkan